

Redactie

W.J. Stouthamer, Meidoornlaan 43, 9756 BN Glimmen
stouthamerwj@ziggo.nl

A.C. Vos-Smit, Marne 28, 9642 JZ Veendam
annievos@planet.nl

INHOUD

- Aan de slag in 2017
- Jaar-, excursie- en plantenwerkgroepverslagen 2016
- Eindejaarsplantenjacht
- Heemtuin, Muntendam
- Onnen
- Bijzondere waarnemingen 2016
- Verslag 'Planten inventariseren met de smartphone'
- **Aankondiging kamp Lauwersmeer**
- Het Nieuwe Strepen 2017
- Nieuwe Boeken & Websites
- **Artikelen**
- Planten op ruderaal plaatsen in de provincie Groningen
- Ethiopisch graan bij Scheemderzwaag
- Kransgras in Groningen
- Bloedzuring in Groningen

De Rousant boei

AAN DE SLAG IN 2017

EXCURSIEPROGRAMMA

GRONINGEN

Zaterdag 24 juni, Muntendam

Ten zuiden van de Heemtuin ligt het natuurpark Tussen de Venen 40 hectare groot en eigendom van SBB. Het natuurontwikkelingsgebied dateert van 2005, voormalige landbouwgrond is afgegraven en ingericht met vijvers en reliëf.

Langs het water staat veel Ronde zonnedauw en Moeraswolfsklauw.

Verder zijn Grote wolfsklauw, Veenpluis, Pilvaren en Jeneverbes gesignaleerd.

Verzamelen om 9.30 uur op de parkeerplaats van de Heemtuin, Nieuweweg 127, Muntendam.

Zaterdag 2 september, Schildwolde

Midden in het voormalig veengebied met de namen Sans Souci en 't Veen liggen op een zandrug de dorpen Slochteren, Schildwolde, Hellum en Siddeburen.

Van enkele dorpschokken zijn geen of slechts enkele soorten bekend. Voorwaar een uitdaging om flink wat soorten te strepen!

Verzamelen om 9.30 uur in Schildwolde op de parkeerplaats voor de begraafplaats aan de Jufferweg

(N865); tussen de afslag Schildwolde van de provinciale weg N387 en de Juffertoren.

info beide excursies/inventarisaties
Annie Vos of Willem Stouthamer

Werkgroep Florakaractering Drenthe

info: wfdrenthe.nl

25 februari WFD medewerkersdag, Zuidlaren

Excursies

25 maart Wilde narcissen in Drentse Aa gebied?
13 mei Bonnerklap/Torenveen.
10 juni Takkenhoogte, Wildenberg, Rabbinge
8 juli De Onlanden
12 augustus Saksveld
16 september stadsflora Assen

Meerdaagse inventarisatiekampen FLORON

info: floron.nl

15-19 juni Amsterdam
30/6-3/7 Vollenhove
21-23 juli Nieuwkoop
25-27 aug. **Lauwersmeer**

9 december FLORON-dag

JAARVERSLAGEN 2016

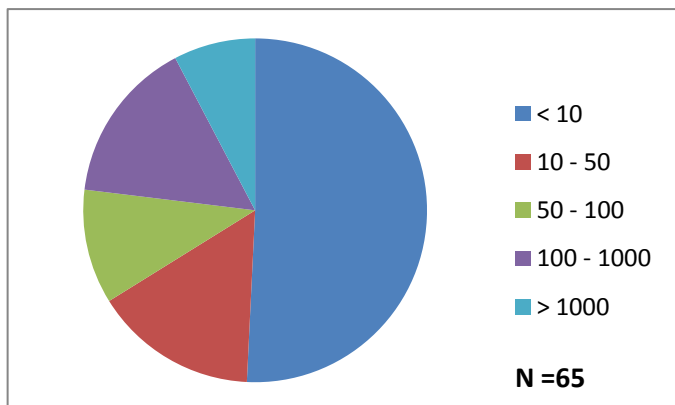
District Groningen

Willie Riemsma heeft te kennen gegeven niet langer deel te willen uitmaken van het districtsteam. We danken je voor jouw inspanningen. We hopen nog vele jaren waarnemingen van jou te ontvangen, je te zien op kampjes en excursies en jouw mooie foto's te bewonderen.

Werd in het verleden het aantal soorten op de binnengekomen streeplijsten geteld met enkele toevoegingen van lijstjes en het resultaat van een smartphone, door het toenemend gebruik PlantObs/NOVA (= Natuur Observaties Verspreidings-Atlas) is dit niet meer te handhaven. Floron heeft voor de districtscoördinatoren een tool gemaakt om de resultaten rechtstreeks uit de database te halen. Het totaal aantal waarnemingen in onze provincie is **21.332**. Dit is tot stand gebracht door **65** floristen.

In vorige afleveringen werden apart de actieve strepers met name genoemd. Door de nieuwe aanpak is het weinig zinvol alle 65 actieve waarnemers op te sommen. De lijst van personen komt dus te vervallen.

Zestien waarnemers hebben één waarneming ingevoerd; het maximum is 6613. In onderstaand cirkeldiagram wordt een verdeling weergegeven van het aantal waarnemingen per individu.

Er zijn twee FLORON-excursies gehouden. In Bourtange (Gronings Landschap) op 19 juni en Jipsingbourtange (SBB) op 7 augustus. Zie de verslagen hierna.

Andere activiteiten:

KNNV Groningen

We hebben een prachtige, optimale stinsenplanten-excursie in Friesland geleid op 10 april en aan de excursie in Bourtange op 19 juni namen leden van de KNNV Groningen deel. De plantenwerkgroep is op 18 september naar de Millingerwaard geweest.

IVN Leek-Niebert PWG

Er is verder meegewerkt aan de inventarisatie van percelen in het parkbos Nienoord bij Leek.

IVN Eelde-Paterswolde PWG

Evenals vorig jaar is er op 14 juli een excursie muurplanten Diepenring Groningen gehouden. Nu was het deel tussen Prinsentuin en de Oosterhaven aan de

beurt. Bij typische stadsplanten, zoals Muurleeuwenbek, Gele hembloem, Schijnpapaver en Muursla werd stilgestaan. In de waterlijn van de stadsgracht groeit de Hartbladige els en tussen de woonschepen grote plakaten Grote waternavel, gevreesd om zijn snelle groei.

Vijf verschillende varens hebben we gezien: Muur-, Tong-, Eik-, Mannetjes- en Steenbreekvaren.

Deelnemers aan de Friese plantencursus hebben een excursie gehad in het binnenstad van Groningen op 1 oktober. Vanaf het hoofdstation ging het via het Noorderplantsoen naar de Hortusbuurt. Daar bezochten ze een aantal binnenhofjes, zoals het Pieternellagasthuis met een verborgen tuin, Midden-gasthuis, St. Martinusgasthuis en Doopsgezind-gasthuis.

Pieternellagasthuis, bron Wikipedia

Gezeten op een rijk met Muurvaren begroeid muurtje rond de Nieuwe kerk werd een broodje gegeten. Via de Noorderhaven langs de bekende Vijg ging het weer terug. De meest opmerkelijke vondst was Kransgras op verschillende plekken.

Iedere florist/plantenspeurder, streper/plantobs wordt weer van harte bedankt voor zijn/haar inspanningen door het districtsteam:

Annie Vos	annievos@planet.nl
René Bult	rene.bult@gmail.com
Willem Stouthamer	stouthamerwj@ziggo.nl

EXCURSIEVERSLAGEN 2016

Zondag 19 juni: Excursie naar **Bourtange** met de plantenwerkgroep KNNV Groningen i.s.m. Floron o.l.v. Willem Stouthamer.

GeertJan Herder

Bij de vesting verzamelen zich 14 personen. Ze krijgen een korte briefing en vertrekken naar de Soldatendijk voor een rondje in 4 km-hokken. Dat wordt strepen! Op en naast het dijkje worden de bomen bekeken en planten geroepen, een fenomeen dat zich door de dag heen blijft herhalen. Het mitrailleurkje van de braamsluiper klinkt en stilletjes buigen de paddenstoelenmensen af naar een geschoond terrein met pionierbegroeiing en berkenopslag. Die vinden het driekleurig ruitertje, een leemhoed, een plooirokje,

vezelkopen en vlekplaten, maar die mogen niet op de streeplijst. Gelukkig wel op de inventarisatielijst voor Groningen. Maar waar we met cactusmos of tankmos, dat eigenlijk grijs kronkelsteeltje heet, heen moeten, zoeken we nog uit. En dan is het tijd voor de beloofde Steenanjer. Ja hoor, vol in bloei en veel exemplaren.

Steeanjer, foto GeertJan Herder

Dat zal nog mooier worden! Veldleeuweriken zingen prachtig boven de 'natte horizon' voor de vesting en tussen de Kruiden boterbloemen vinden we, net zo geel, Liggend hertshooi. Daar moet GPS-gepiept en geteld worden.

Verderop staat Ronde zonnedaauw omlijst door Moeraswolfsklauw. Alweer piepen en tellen. Als we eindelijk de Verfbrem gevonden hebben (piepen, tellen!), zijgen we neer op de dijk voor de welverdiende lunch.

Deelnemers, foto GeertJan Herder

Een bruine kiekendief zweeft langs, een kwartel kwokt ons weer bij de les en ook Stekel- en Kruidbrem, Schermhavigskruid en Schildereprijs komen op de lijst. Dan komen we in een volgend hok in het bos met Gagel, Kamperfoelie, Salomonszegel en Koningsvaren. Ook langs de straatweg terug wordt de berm kritisch bekeken en dan trekken swingende tonen van een big band ons de vesting binnen, beetje cultuur gesnoven en over de brugleuning heen op de bladeren van de Grote egelskop de lantaarntjes bewonderd te hebben,

komen we weer bij onze vervoersmiddelen. Het was een mooie excursie.

FLORON excursie 7 augustus

Willem Stouthamer

Over de dijk

Het eerste doel is 'Het Nieuwe Strepen' km-hok 274x554. Binnen de vierkante kilometer ligt het gehucht Over de dijk bestaande uit enkele (voormalige) boerderijen. De dijk loopt noordzuid en er over de Burgermeester Buiskoolweg. Min of meer evenwijdig aan de dijk stroomt het Ruiten-Aa kanaal t.b.v. de afwatering. In oostelijke richting vlakbij over de grens liggen in Duitsland uitgestrekte hoogveen-gebieden Dersumer- en Walchumer Moor.

De groep van 11 personen splitste zich in tweeën om aan weerszijde van het kanaal te inventariseren. In dit landbouwhok zijn in totaal 185 soorten waargenomen. Struikhei en Pijpenstrootje herinneren nog aan het veen. Vermakelijk was een nieuwsgierige grote hond, welke totaal niet onder appel was van een wanhopige boerin.

Jipsingbourtange.

Het tweede doel is het natuurgebied Breedwisch / Greevendeelen. In het kader van de Ecologische Hoofdstructuur zijn landbouwgronden langs de rivier Ruiten-Aa aan bestaande natuur toegevoegd. Het km-hok 272x555 is daar een fraai voorbeeld van. In het licht glooiende landschap is het laagste deel nog meer verdiept; resultaat een fraai meanderend watertje. Hogerop het oude bos met dennen, een ven en kleine stukjes hei. Totaal zijn 133 soorten gevonden waaronder enkele juweeltjes: Lavendelhei, Gagel, Kleine veenbes, Eenarig wollegras en ook Veenpluis. We waren gespitst om viltkruiden te vinden; van dit gebied zijn verschillende soorten bekend. Helaas is dit niet gelukt.

PLANTENWERKGROEPEN jaarverslagen inventarisaties 2016

Kort Verslag Plantenwerkgroep IVN Leek-Nietap.

De volgende gebieden hebben we met de aangegeven frequentie geïnventariseerd: 7x Landgoed Nienoord (Gemeente Leek), Lettelberterpetten, Groninger Landschap(1x) Natuurschoonbos in Nietap(1x) Wilgenpad in Boerakker, eigendom van de Stichting Boer en Natuur(1x)

Op verzoek van de gemeente Leek is de plantengroei op het landgoed Nienoord in 2015 en 2016 geïnventariseerd. Een 12-tal representatieve onderzoeksvakken (voor sommige met subvakken) zijn één of tweemaal op basis van de Tansley-schaal onderzocht. In het voorjaar 2017 wordt een rapportage aan de gemeente uitgebracht. Naast een beschrijving van de vegetatie worden ook inrichting- en beheerssuggesties opgenomen.

Dit rapport kan mede als basis dienen voor een door de gemeente op te stellen beheersvisie voor het landgoed.

Enkele opvallende zaken zijn: Schedegeelster op 2 plekken: Eekhoornlaan en begin Vrijerslaantje vanaf de Burchtlaan (oostelijk berm), Veenreukgras aan het Molenkanaal (vlak bij Leekster hoofddiep) en langs een slootrand in de polder. In diezelfde sloot is een fraaie kwelvegetatie van Waterviolier en Holpijp aangetroffen. Verder is in 2015 Valkruid (*Arnica*) op één plek in de zuidelijke berm van de Essenlaan gevonden. In 2016 is deze zeldzame soort niet weer gezien. Verder staat in berm/talud van de Burchtlaan een fraaie vegetatie van Struikheide, Pilzegge, Pijpenstrootje en Dubbelloof.

Valkruid, bron internet

Van de overige gebieden, die éénmaal zijn bezocht, zijn geen volledige inventarisatie-overzichten gemaakt. Ik meld enkele opvallende zaken. In het Natuurschoonbos (bezocht op 12 mei) is het Muskuskruid niet meer op de bekende groeiplaats gevonden. Het natuurgebied aan het Wilgenpad maakt een wat verwaarloosde indruk. Er staat veel opslag. De Lettelberterpetten zijn op 2 juni onder begeleiding van Peter Vos bezocht. Van hem hebben we diverse "lastige" planten leren determineren.

Eind december hebben we meegedaan aan de landelijke eindejaarsplantenjacht. We vonden 9 bloeiende planten in Nienoord.

Garnt Renkema, 27 -01-2017

KNNV Groningen

De plantenwerkgroep inventariseert om de 2 weken op donderdagavond. Dit jaar naar 3 verschillende gebieden: Meerstad, Haren/Groningen en het terrein van de Suikerunie in Groningen eveneens per km-hok. In totaal 10 keer in de periode 31 maart t/m 4 augustus. Aanwezig waren over de gehele periode 17 personen.

Meerstad

Ten oosten van de stad Groningen en ten zuiden van het Eemskanaal wordt een grote stadsuitbreiding gerealiseerd: Meerstad.

Drie km-hokken zijn bezocht: Eemspoort/Driebond 237x581, 140 soorten, slechts 1 bezoek, Middelbert 238x582, 209 soorten, 2 bezoeken en Driemereweg/Duurswoldlaan 239x583, 183 soorten, 2 bezoeken. Twee opmerkelijke soorten zijn Hard zwenkgras (*Festuca brevipila*) in de berm van de Kielerbocht en Kroosjes (*Prunus domestica* subsp. *insititia*) in de boomsingel van een voormalige boerderij.

Kroosjes, foto Willem Stouthamer

Haren/Groningen

Haren, de woonwijk Maarwold 236x576, 174 soorten, 1 bezoek en 2 km-hokken aan de Winschoterweg bij de stortplaats Stainkoeln, Groningen. Het km-hok Gemaal Folkers 237x579, 206 soorten, 2 bezoeken en Roodehaan 238x579, eveneens 206 soorten, 2 bezoeken.

In de ingezaaide berm van de Winschoterweg komt voor: Grasklokje, Hazenpootje, Engels gras, Muskuskaasjeskruid, Boerenwormkruid, Luzerne, Peen, Geel walstro, Zeepkruid, Slangenkruid, Wondklaver, Grote ratelaar en Gele morgenster; een bont gezelschap.

Suikerunie

Het terrein van de grotendeels afgebroken gebouwen van de Suikerunie en vloeivelden ligt in 3 km-hokken 230/231/232x581, binnen de gemeente Groningen. Respectievelijk hebben we 142, 187 en 133 soorten vastgesteld. Een tiental jaar geleden heeft de plantenwerkgroep hier ook rond gekeken, toen was de fabriek van de Suikerunie nog in bedrijf.

Nu hebben we als min of meer bijzondere soorten genoteerd: Zomerfijnstraal (*Erigeron annuus*), Moerasmelkdistel (*Sonchus palustris*), Kleine leeuwenbek (*Chaenorhinum minus*), Muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*), Goudzuring (*Rumex maritimus*), Gele morgenster (*Tragopogon pratensis* subsp. *pratensis*), Bitter barbarakruid (*Barbarea intermedia*) doelsoort, Schijnraket (*Erucastrum gallicum*), Rietorchis (*Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa*) 2 exemplaren en op een bruggetje staat uitbundig Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*). Op het terrein komt massaal Grote berenklauw voor.

Millingerwaard

Als jaarlijks uitje zijn we op 18 september met 7 man traditiegetrouw naar de Millingerwaard geweest om -broodnodig- naar andere soorten te kijken dan in Groningen en te genieten van het rivierenlandschap.

Alle deelnemers van de plantenwerkgroep worden bedankt voor hun inzet.

Willem Stouthamer, coördinator plantenwerkgroep

Eindejaarsplantenjachten

Heemtuin in Muntendam

Adri Akkerman

Ja, ook dit jaar op 29 december deden de Vrienden van de Heemtuin weer mee aan deze plantenjacht. Een raar moment, tussen Kerst en Oud en Nieuw, maar het is voor het onderzoek naar wijzigingen in plantengroei wel waardevol. Alles wordt georganiseerd door FLORON, de organisatie die het onderzoek naar de verspreiding van wilde planten in ons land coördineert. We hadden ons van tevoren aangemeld bij FLORON, we hadden de pers ingelicht, Klaas Steenberg stond in vol ornaat met een groot artikel in het Dagblad, en we hadden oliebollen en glühwein geregeld. Er kon niks meer fout gaan. En dat gebeurde dan ook niet.

Het vorige jaar was het warmer dan nu, en er was nog geen vorst geweest. We vonden toen 35 soorten in bloei staan! Ongekend en misschien een teken aan de wand. Dit jaar hadden we in december al een paar lichte vorstperiodes gehad en de verwachting was niet hooggespannen.

Om half twee verzamelden zich elf dapperen op de P van de Heemtuin. Gert Meijer opende de poort en we gingen ons binnen eerst even voorbereiden op datgene wat ons te wachten stond. Om 13.51 naar buiten om te starten – de telling mag maximaal een uur duren, dus de klok werd scherp in de gaten gehouden.

Goed ingepakte deelnemers, foto Annie Vos

Wel, het was hangen en wurgen hoor. De bloeiers waren lastig te vinden. De route ging voor het paviljoen langs, dan door de "oude heemtuin" en het natuurontwikkelingsgebied. Toch vonden we binnen een uur nog 11 soorten in bloei en dat was volgens Annie Vos nog best goed te noemen. Glanshaver, Gewone hoornbloem, Herderstasje, Klein streepzaad, Kropaar, Jakobskruiskruid, Straatgras, Vogelmuur, Paardenbloem, Rode klaver en Gaspeldoorn. Dat zijn er elf. Annie Vos stuurde alles direct door naar FLORON. We zijn benieuwd hoe het verder in de regio is gegaan!

Na afloop gezellig bij elkaar napraten; het werd vooral gezellig dankzij de oliebollen (door Johanna Berghuis

gebakken) en de glühwein (door Hilly Kreuzen verzorgd). Eind december maar weer!

ONNEN

maar 12 bloeiende soorten dit keer.....

Ben Hoentjen

Op de dag voor oudjaar verzamelde zich 's middags op het pleintje voor De Tiehof een groepje van zes plantenjagers om net als vorig jaar een uurtje op zoek te gaan naar nog (steeds) bloeiende wilde planten of verwilderde tuinplanten. Het vroom en er stond een gure koude wind. De meeste planten waren nog steeds bedekt met een laagje rijp, dat de voorgaande nacht was aangevoren. Dat witte kleedje van kant zette de speurders naar nog een bloemetje regelmatig op het verkeerde been: een sterretje van ijskristalletjes bleek van dichtbij toch een kransje van berijpte blaadjes.

Anders dan vorig jaar duurde het ook even voor we de eerste echte bloeier konden noteren. Dat was een Paardenbloem, naast de school in de berm van het Boerlandspad. Er vlakbij vonden we bloeiend Straatgras. Dit eenjarige grasje is bij deze voor de derde keer door Stichting Floron (www.floron.nl) georganiseerde Eindejaarsplantenjacht landelijk het vaakst gemeld (zie tabel). Net om de hoek, aan de Bakkerweg, troffen we een kamille met nog enkele bloemhoofdjes. Eén daarvan werd geofferd om tussen de vingers fijn te wrijven. Even ruiken: onmiskenbaar Echte kamille, die in de landelijke Top25 van 2016 helemaal niet voorkomt! Bloeiende Schijfkamille, landelijk op plek 20, zijn we dit jaar op ons rondje juist niet tegen gekomen (of hebben we gemist natuurlijk, goed gecamoufleerd door een laagje rijp).

De eerste bloeiende madeliefjes troffen we in het gazon tussen de eiken langs de Dorpsweg. Langs de Mottenbrink vonden we, vooral in de rand van de tuintjes, de volgende eindejaarsbloeiers uit de landelijke top 10: Klein kruiskruid, Vogelmuur, Herderstasje en Tuinwolksmelk. Pas op de Bareltssteeg konden we weer een nieuwe bloeier aan ons lijstje toevoegen: in de luwte van een hegje was in de afgelopen weken nog een plant van het Klein streepzaad in bloei gekomen. Ook deze composiet is landelijk niet in de top25 beland.

Tegen die tijd was het uur flink gevorderd en menigeen danig verkleumd. De route langs de Koelandsdrift richting De Tiehof leverde geen enkele nieuwe bloeier, maar daar aangekomen konden we er toch nog weer eentje bijschrijven, een dapper bloeiend Tuinviooltje, in een voeg tussen een tegel en de muur van ons dorpshuis. Bij het insturen van de gegevens bleek dit ook nog een bijzondere waarneming: de eerste melding van deze, verwilderde, tuinplant voor dit zogenaamde kilometerhok (238x575). Met nog vijf minuten te gaan liepen we ook nog even naar het haventje waar de rond een van de zwerfkeien groeiende Witte Dovenetel ook nog enkele bloemen droeg.

Daarmee kwam onze eindscore op 12 soorten bloeiende planten, net iets minder dan de helft van het

aantal van vorig jaar (26). Ook landelijk zijn er dit keer veel minder bloeiende planten geteld, 'maar' 248 tegen 735 vorig jaar. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de veel koudere december die dit keer aan de plantenjacht voorafging dan vorig jaar. Toen was het najaar tot aan begin januari een soort voortzetting van de nazomer, die maakte dat veel meer soorten door bleven bloeien en voorjaarsbloeiërs veel vroeger in bloei kwamen.

Foto: Witte dovenetel met nog een enkele bloem bij het haventje in Onnen

Op een wandeling op eerste kerstdag kwamen we op de Onneres ook nog bloeiend Duizendblad en Kluwenhoornbloem tegen. Deze soorten zijn met een * aangegeven in het overzicht.

Op het moment dat ik dit verslagje tik, zijn nog niet alle resultaten van de plantenjacht 2016 binnen en verwerkt. Die zijn voor iedereen te bekijken op www.plantenjacht.nl. Daar vind je ook de resultaten van 2015 en 2014. De definitieve scores kunnen dus nog wijzigen en daarmee iets afwijken van de getallen die ik nu heb genoemd. In het overzicht zijn de soorten, die we dit jaar op ons rondje Onnen vonden, bovenaan gezet en daarbij gerangschikt volgens de lijst van de 25 landelijk meest gemelde soorten (kolom Top25NL2016). Daaruit blijkt dat we in Onnen acht van de 10 topscoorders hebben gevonden. Ook blijkt dat er nogal wat verschuivingen zijn in de top van de 25 vaakst gevonden bloeiërs. In het landelijke verslag over de Eindejaarsplantenjacht wordt daar vast uitgebreid op ingegaan.

Tenslotte wil ik Amanda, Anneke, Kukie, Anja en Roos hartelijk bedanken voor hun bijdrage aan deze inventarisatie van bloeiende planten op deze niet zo aangename winterdag.

Nederlandse naam	2015		2016	
	2015	2016	2015	2016
Straatgras	X	x	3	1
Madeliefje	X	x	1	2
Klein kruiskruid	X	x	4	3
Vogelmuur	X	x	7	4
Herderstasje	X	x	6	5
Paardenbloem	X	x	2	6
Tuinwolfsmelk	X	x	14	8
Kleine veldkers	X	x	12	9
Witte dovenetel	X	x	9	17
Echte kamille	-	x		

Klein streepzaad	-	x		
Tuinviooltje	-	x		
Paarse dovenetel	x	-	5	7
Canadese fijnstraal	x	-	18	11
Scherpe boterbloem	X	-	11	12
Gewone melkdistel	X	-	10	13
Gewone hoornbloem	X	-	20	18
Kropaar	X	-	8	19
Schijfkamille	X	-		20
Akkerkool	X	-		
Beklierde duizendknoop	X	-		
Dagkoekoeksbloem	X	-	22	
Dalmatiëklokje	X	-		
Fluitenkruid	X	-	17	
Gestreepte dovenetel	X	-		
Gewoon speenkruid	X	-		
Gladder witbol	X	-		
Grote vossenstaart	X	-		
Kluwenhoornbloem	X	*		
Robertskruid	X	-		
Rode klaver	X	-	16	
Roze ooievaarsbek	X	-		
Tijmeprijs	X	-		
Wilg spec	X	-		
Duizendblad	X	*	13	10

Paddenstoelen

In 2011 is begonnen met een meerjarige paddenstoeleninventarisatie in de provincie Groningen. Daarvoor zijn tijdens diverse planteninventarisaties ook paddenstoelen verzameld, zoals onderstaande **Franjevlekplaat** op mest tijdens de FLORON-excursie in Bourtange. Hartelijk dank en graag in 2017 weer!

Inge Somhorst

groningen.paddestoelenkartering.nl

foto NMV Verspreidingsatlas M. Boomsluiters

BIJZONDERE GRONINGER WAARNEMINGEN 2016

RL = Rode lijst 2012.

Bedreigingscategorie oplopend van Gevoelig, Kwetsbaar, Bedreigd, Ernstig bedreigd tot Verdwenen. Beschermd = bij wet beschermde planten.

fr = vrucht, fl = bloeiend, veg = vegetatief en abund. = abundantie.

Artikelen: Floron/Publicaties/GORTERIA en www.plantentuinmeise.be/DUMORTIERA

Akkerandoorn (*Stachys arvensis*) RL kwetsbaar
222x585 Zuidhorn-Uiterdijk, gem. Zuidhorn, volkstuinten alle onder een éénruiter, 22 fl., 28-9-2016, Guus de Vries.

Akkerleeuwenbek (*Misopates orontium*) RL kwetsbaar
233x582 Groningen-stadscentrum, gem. Groningen, binnensteden en woonwijken, 27 fl., 23-7-2016, Guus de Vries.

Akkerleeuwenbek, foto Guus de Vries

Aziatische veldkers (*Cardamine occulta*)
265x563 dokter Hommesbos, op pad aangrenzende boomkwekerij, 10-10-2016, Richard Dijkstra.

Zie de artikelen Aziatische veldkers

- van Guus de Vries in de vorige nieuwsbrief

- Gorteria

<http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document&docid=537564> .

Bleek cypergras (*Cyperus eragrostis*)
233x583 Groningen-De Hoogte, gem. Groningen, ruigte en braakliggend terrein, 5 fl., 12-10-2016, Guus de Vries.

Bleke morgenster (*Tragopogon dubius*)
249x608 Eemshaven-haven, gem. Eemmond, Spoorbanen, 9 fr., 10-7-2016, Guus de Vries.

Bleke morgenster, foto Guus de Vries

Bolletjesraket (*Rapistrum rugosum*)
225x596 Mensingeweer Abelstok SBB, in berm bij het kanaal Krommeraken, abund. A, 20-8-2016, Annie Vos.

Boskortsteel (*Brachypodium sylvaticum*)
250x583 Schildwolde gem. Slochteren, ruderaal plaats, 31 fr., 24-11-2016, Guus de Vries.

Bossalie (*Salvia nemorosa*)
247x575 Hoogezand, Nieuweweg op woenerf tussen huizen; zal ontsnapte tuinplant zijn, 21-6-2016, Annie Vos.

Bossalie, foto Annie Vos

Boszegge (*Carex sylvatica*)
240x596 Huizinge, gem. Loppersum, wegberm, 4 fr., 7-12-2016, Guus de Vries. Tuin ontsnapping?

'Chinese struikkamperfoelie' (*Lonicera pileata*)
230x598 Baflo, bosje langs Hammelandsterweg, tuinafval, abund. A, 20-11-2016, Richard Dijkstra.

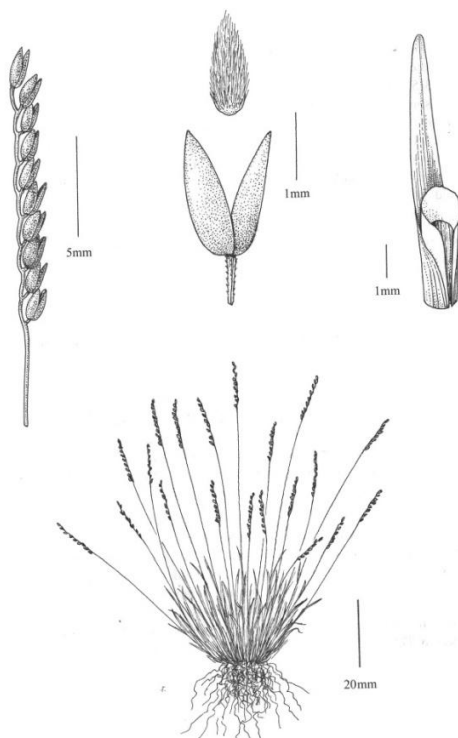
Dubbelkelk (*Picris echioides*) doelsoort
271x581 Ganzendijk Donnella, in berm aan akkerrand
Gernaatweg, abund. A, 10-8-2016, Annie Vos.

Dwerggras (*Mibora minima*) RL kwetsbaar
210x601 Lauwersoog-camping, gem. De Marne, 51 fl.,
30-4-2016, Guus de Vries.
16^e vondst van Nederland, 1^e vondst van Groningen.

Dwerggras, foto Guus de Vries

Dit fijne grasje wordt maximaal slechts 15 cm hoog en is nog kleiner dan Vroege haver (*Aira praecox*). In de Oecologische flora deel 5 staat: "Het vlagblad staat gewoonlijk onder het midden van de halm. De bladeren hebben een zeer kort, stomp tongetje en een korte zeer smalle, vaak ingerolde bladschijf met afgeronde top. De eenbloemige aartjes (3 mm) staan in een eenzijdige, tweerijige, meestal paars getinte tros. Het kortere, afgeknotte, vijfnerlige lemna vormt met de palea het enige behaarde onderdeel van de plant".

Dwerggras, uit: Grasses BSBI handbook

Echt bitterkruid (*Picris hieracioides*)
247x575 Hoogezand, tegen hek stationsafrestering
aan de Stationsweg (deze soort was bekend van dit
km-hok), abund. A, 22-6-2016, Annie Vos.

Eénarig wollegras (*Eriophorum vaginatum*) RL
kwetsbaar
255x567 Wildervank, de Dallen, abund. A, 17-5-2016,
Willie Riemsma. De soort heeft een bolwerk in Drente,
echter nog maar zeer weinig waarnemingen in
Veenkoloniën.

Gevleugeld helmkruid (*Scrophularia umbrosa*)
271x581 Ganzendijk, Donnella, abund. A, 12-7-2016,
Willem Stouthamer.

'Gladde sumak' (*Rhus x pulvinata*)
259x557 Stadskanaal-Parkwijk, gem. Stadskanaal,
spoorbanen, 1 veg., 1-10-2016, Guus de Vries.
1^e melding Nederland!

Gladde sumak, foto Guus de Vries

Gekroonde ganzenbloem (*Glebionis coronaria*).
265x563 dokter Hommesbos, akkerrand, 10-10-2016,
Richard Dijkstra.

Grijze mosterd (*Hirschfeldia incana*)
250x575 Sappemeer Oost, gem. Hoogezand-
Sappemeer, ruderaal wegberm, 1 fl., 19-11-2016,
Guus de Vries.

Groene bermzegge (*Carex divulsa*) RL kwetsbaar
233x579 Groningen-Corpus den Hoorn Noord, gem.
Groningen, woonwijk, 2 fr., 19-10-2016, Guus de
Vries.
Wel heel ver van het oorspronkelijke flora-district.

Grote wolfsklauw (*Lycopodium clavatum*) RL bedreigd
253x572/573 Muntendam, natuurgebied Tussen de
Venen SBB, 3 locaties, 22-4-2016, Willem Stouthamer.

Hartbladzonnebloem (*Doronicum pardalianches*)
256x572 Meeden, Veensloot, abund. E, 5-6-2016,
Willie Riemsma. Stinsenplant.

Hoge fijnstraal (*Conyza sumatrensis*)
234x580 Groningen-Helpman Oost, gem. Groningen,
ruigte en braakliggend terrein, 121 fl., 5-9-2016, Guus
de Vries.

Japanse hulst (***Ilex crenata***)
212x573 Marum Haarsterbos SBB, tuinafval, abund. A,
18-11-2016, Richard Dijkstra.

Ilex crenata

Ilex crenata (Japanse hulst) en ***Lonicera pileata***
(Chinese struikkamperfoelie) lijken in het voorbijgaan
op *Buxus sempervirens*. Echter de bladvorm is
verschillend. De hulst heeft glanzend groen, dik
leerachtig, spaarzaam gekarteld (= *crenata*) blad.
Let op: er is ook een CV 'Convexa' met vrijwel
gaafrandig blad! De bladvorm van de kamperfoelie is
iets langgerekt, puntig, gaafrandig en frisgroen.
Beide soorten worden in Groningen aangetroffen in
bosjes bij dorpen. Waarschijnlijk gedumpt tuinafval.
Ook elders kunnen bossen zo worden vervuild. Goed
opletten dus.

Lonicera pileata

De bekende *Buxus* is een paar jaar geleden getroffen
door de beruchte schimmelziektes '*cylindrocladium
buxicola*' of '*volutella buxi*'. Deze agressieve schimmels
helpen de plant binnen enkele dagen om zeep. Ons
Paleis Het Loo zat er in 2008 mee opgescheept en
moest 27 kilometer *buxushaag* opruimen. De hagen
worden vervangen door *Ilex crenata*.

Kaal breukkruid (*Herniaria glabra*) typische soort
235x579 Groningen-villabuurt Oost, gem. Groningen,
woonwijk, 7 fr., 3-10-2016, Guus de Vries.

Kamvaren (*Dryopteris cristata*)
212x581 Kornhorn, Curringhe veld SBB, onder vlonder
in ven, abund. A, 2-8-2016, Annie Vos.

Klein bronkruid (*Montia minor*)
253x570 Veendam, begraafplaats, 2-4-2016, abund.
C, Willie Riemsma. Weinig voorkomend in Groningen.

Klein robertskruid (*Geranium purpureum*)
254x567 Wildervank, spoor, abund. B, 6-6-2016, Willie
Riemsma. Ingeburgerd sinds 1950; 3^e vondst
Groningen.

Kwelderzegge (*Carex extensa*) doelsoort en typische
soort
250x607 Eemshaven-haven, gem. Eemsmond,
deltadammen en dijken, 1 fr., 2-8-2016, Guus de
Vries.

Mispel (*Mespiles germanica*)
253x572 Muntendam, Tussen de Venen SBB,
aangeplant, abund. C, 15-10-2016, Willem
Stouthamer.

Moerasandijvie (*Tephrosia palustris*)
234x585 Groningen, Stad & Lande, abund. A, 28-6-
2016, Willem Stouthamer.

Moerasvaren (*Thelypteris palustris*)
221x582 Faan, petgaten SBB, 4-8-2016, Inge
Somhorst.

Mosbloempje (*Crassula tillaea*) RL gevoelig
210x601 Lauwersoog-camping, gem. De Marne,
wegberm, 401 veg., 30-4-2016, Guus de Vries.

Mosbloempje, foto Guus de Vries

Oeverbies (*Bolboschoenus laticarpus*)
234x585 Groningen bij het gemaal Stad en Lande in
de oever van een plas, 101 fl., 20-7-2016, Guus de
Vries.
Zie Verspreidingsatlas, Ecologie & Verspreiding en een
uitgebreid artikel in Gorteria via
[http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document
&docid=621291](http://natuurtijdschriften.nl/download?type=document&docid=621291)

Twee kleine aanvullingen:

Heen vormt nooit regelmatige schermen, soms wel lange aastelen, die echter nooit symmetrische schermen vormen. Bovendien worden er wel enkele macrostachyale aren (zeer grote) gevormd, bij deze soort vaak voorkomend, maar bij Oeverbies (vrijwel) nooit. Tenslotte een praktische aanvulling: De vruchtjes zijn het handigst met een dubbelzijdig scheermes door te snijden.

Riviertandzaad (*Bidens radiata*) RL gevoelig
248x585 Dannemeer gem. Slochteren, oever gegraven plas, 51 veg., 1-8-2016, Guus de Vries.
In onze Heukels staat: "zeer zeldzaam in oostelijk F (fluviaal district); toenemend". En inderdaad toenemend, want in de vorige nieuwsbrief werd Riviertandzaad gemeld in het km-hok 241x577 Hoogezand Noordermade eveneens door Guus de Vries.

Ruige lathyrus (*Lathyrus hirsutus*)
235x590 Bedum, gem. Bedum, ruigte en braakliggend terrein, 4 fl., 3-11-2016, Guus de Vries.

Ruige lathyrus, foto Guus de Vries

Ruige leeuwentand (*Leontodon hispidus*) RL kwetsbaar
255x569 Veendam bij station, abund. C, 29-5-2016, Willie Riemsma. Zeer zeldzaam in Groningen.

Small-flowered Evening primrose (*Oenothera cambrica*)
235x581 Groningen-Euroborgterrein gem. Groningen, wegberm, 1 fl.1, 1-10-2016, Guus de Vries.
Literatuur: Evening-primroses of Britain and Ireland, BSBI handbook No 16, 2016 en een artikel in het blad Dumortiera nr. 106, 2015, blz. 12-42.

Tripmadam (*Sedum rupestre*) RL bedreigd
274x554 Over de dijk, wegberm, abund. D, 7-8-2016, Willem Stouthamer.

Trosdravik (*Bromus racemosus*) RL kwetsbaar, typische soort
268x575 Beesterplas, wegberm ingezaaid, abund. C, 22 juni 2016, Willem Stouthamer.

Viltganzerik (*Potentilla argentea*)
258x571 Boven Veensloot, abund. E, Willie Riemsma. In Groningen slechts zo'n 10 waarnemingen.

Viltig kruiskruid (*Jacobaea erucifolia*)
229x601 Den Andel, gem. Winsum, ruderaal plaats, 1 veg., 1-12-2016, Guus de Vries.

Zomerfijnstraal (*Erigeron annuus*)
255x569 Veendam, station, abund. B, 19-7-2016, Willie Riemsma. In Groningen slechts sporadisch aanwezig.

Zuidelijke brandnetel (*Urtica membranacea*)
232x580 Groningen-bedrijventerrein Peizerweg, gem. Groningen, in kuip met Olijfboom, 7 fl., 29-10-2016, Guus de Vries.
Mediterrane soort; 9 vondsten totnutoe in Nederland. Evenals de Kleine brandnetel (*U. urens*) éénhuizig en éénjarig. Zie Nature Today voor meer verschillen.

Planten inventariseren met de smartphone!

Op 2 april en 9 april 2016 werden 25 floristen uit het hele land, waarvan de meeste afkomstig uit het Noorden, in Onnen bijgeschoold in het digitaal planten registreren met de app PlantObs. De eendaagse cursus bestond uit een theoretisch en een praktisch deel.

foto Ben Hoentjen

De docent, René Bult, gaf 's ochtends een laagdrempelige en duidelijke powerpointpresentatie over de werking van de app PlantObs in relatie tot de Verspreidingsatlas (het invoerportal), waaraan deze app is gekoppeld. Aansluitend oefenden de cursisten de basisvaardigheden waarmee planten digitaal worden vastgelegd in plaats van de 'papier

streeplijst', de registratie zoals in het verleden gebruikelijk was.

Vervolgens bekeken de cursisten een korte film met de stap-voor-stap genomen basishandelingen. De ochtend werd afgesloten met een 12-tal gevorderde opdrachten.

's Middags was er een veldpracticum om het geleerde buiten in de praktijk toe te passen. Weer binnenshuis werden de geregistreerde planten-waarnemingen geüpload naar de Verspreidingsatlas. Als 'toetje' werd een voorproef vertoond van de nieuwe app PlantObs2 (nu NOVA) die zomer 2016 is uitgekomen.

Reacties van de cursisten waren: "leerzaam, zeer nuttig, laagdrempelig, vele handigheidjes, erg zinvol. De cursus werd heel rustig en goed gegeven en in een vrolijke sfeer. Goede uitleg van alle stappen die je moet nemen. Prettig dat je na de opdrachten meteen vragen kon stellen en de juiste antwoorden kreeg".

Annie Vos

Lauwersmeerkamp

vrijdag 25 t/m zondag 27 augustus 2017

Willem Stouthamer en Annie Vos organiseren aan het eind van de zomer een kampje in het Lauwersmeergebied. Het oostelijk deel is vrij toegankelijk militair oefenterrein en het westelijk deel wordt beheerd door SBB. Hoewel de orchideeën uitgebloeid zijn, is er nog ruim voldoende over om op naam te brengen, zoals Bitterling, Rode ogentroost, Kwelder- en Zilte zegge. Verder zijn de kwelders optimaal (Dunstaart, verschillende lepelbladen, spurries, zoutgrassen en vetmuren!), en genoeg pittoreske dorpjes met moestuinen (met verschillende ereprijzen en misschien het zeldzame Gladde ereprijs) en kerkhoven om te genieten en te inventariseren.

Op het schiereiland, ten zuidwesten van Zoutkamp, aan het Reitdiep ligt de rustig gelegen camping De Rousant waar het FLORON kamp gehouden wordt. Een zee van ruimte voor je tent of caravan. Wil je met tent of caravan bivakkeren bij een van de monumentale zeeboeien (nu sanitair-units), of dichterbij de Druivenkas? Wil je liever overnachten in een trekkershut, of in het sluiswachtershuis gelegen aan de N 388 /ingang schiereiland?

Dit kamp biedt vele overnachtingsmogelijkheden. Reserveren voor overnachtingen in een trekkershut of in het sluiswachtershuis (met 4 slaapkamers) kan **tot 1 maart 2017**.

Dit moet je zelf regelen. Hoe meer personen zo'n accommodatie delen hoe minder de kosten zijn. Zie www.rousant.nl en klik op *Camping de Rousant* en klik op *Accommodaties en Tarieven* voor de prijzen. **Vermeld bij reservering wel dat je FLORON-deelnemer bent.** Kies je voor kamperen dan kun je volstaan met aanmelding bij Annie (zie hieronder).

De Druivenkas/ Wintertuin, met eind augustus rijpe druiven, is ons gezamenlijk onderkomen waar we in de namiddag en 's avonds kunnen determineren. We kunnen hier individueel of gezamenlijk eten. Er is een keukentje met koffie-en-thee en een koelkast. En last but not least: een vuurstoopplaats met houtstapel! Dit is een zelfverzorgingskamp. Ieder zorgt voor eigen maaltijden en drankjes. Voor liefhebbers laten we op de zaterdagavond pizza's uit Zoutkamp bezorgen. De kosten voor dit kamp zijn 5 euro per dag en 10 euro voor het weekend exclusief het kampeergeld. Het kamp begint op vrijdagmiddag 25 augustus om 13.00 uur.

Op loopafstand zijn in Zoutkamp een goede supermarkt en bakker.

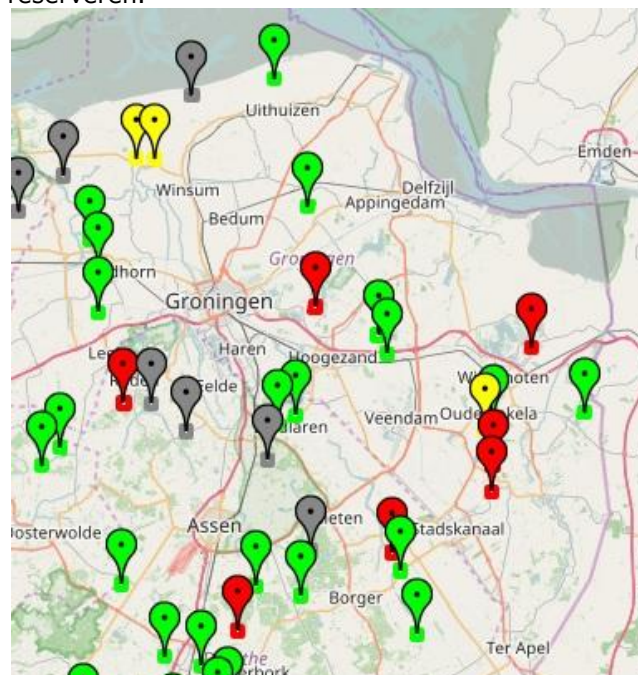
De voornaamste topografische kaarten 1 : 25.000 zijn 6F Zoutkamp en 2G Lauwersmeer.

Elke dag beginnen de excursies om 9.00 uur. Je mag ook een dag komen.

Opgeven bij Annie Vos (annievos@planet.nl)

'Het Nieuwe Strepen' 2017

Vanaf 1 april kunnen we weer hokken gaan inventariseren volgens Het Nieuwe Strepen. Maar de voorpret kan nu al beginnen want sinds begin januari kun je weer kilometerhokken voor Het Nieuwe Strepen reserveren.

Er zijn weer veel hokken geselecteerd in Groningen (en daarbuiten). Enkele hokken zijn al gereserveerd. Maar er zijn er nog genoeg over: wie snel gaat kijken heeft de meeste keus. **Op = op**. Het plaatje hieronder geeft een eerste indruk. In het overzicht verderop staan de geselecteerde hokken.

Hoe werkt het?

Ga naar 'Het Nieuwe Strepen', op www.verspreidingsatlas.nl om te kijken welke hokken beschikbaar zijn en een of meer 'hokken' te reserveren. Wel eerst een gebruikersaccount aanmaken als je die nog niet hebt. (zie eventueel de handleiding voor het aanmaken van het account).

Wil je wel een hok inventariseren, maar niet zelf een gebruikersaccount aanmaken, dan kunnen Annie Vos of Willem Stouthamer een hok voor je reserveren. Mail ons welk hok je zou willen inventariseren en wij regelen het.

Als je bij HNS een hok reserveert, dan kan je daar ook de benodigde veldkaartjes downloaden; voor eventuele streeplijsten en detailformulieren kun je bij ons terecht.

Alleen of met zijn tweeën of drieën

Het Nieuwe Strepen mag in een groepje van maximaal 3 personen. Zoek je nog iemand om mee samen het veld in te gaan: bel of mail ons gerust als je geen idee hebt wie je kan vragen.

Overzicht km-hokken Groningen 2017

Xkm	Ykm	Gebied
211	591	Ooster-Nieuwkruisland
216	595	Zoutkamp
219	598	Oude dijk
220	580	Matsloot/Landleven
220	585	De Bril/Zuidhorn
224	597	Wehe-den-Horn (oost)
226	597	Eenrum (zuid)
230	604	Noorderdijk, Klutenplas
239	606	Emmaweg
243	592	Hemert
244	581	Woudbloemlaan
251	578	Veenhuizen
252	576	Zuidbroek/A7
263	568	Pekelder bos
564	561	Achteresweg
264	564	Tangerveldweg
264	569	Oude Pekela/Feico Clockpolder
268	577	Beerta
274	570	Bellingwolde/Moersloot

Andere hokken en/of andere inventarisatiemethode?

Behalve de geselecteerde hokken voor Het Nieuwe Strepen zijn er ook nog genoeg andere hokken waarvan het mooi zou zijn als die weer eens geïnventariseerd zouden worden. Deze hokken kunnen volgens Het Nieuwe Strepen geïnventariseerd worden of op een andere manier (uitgebreidere/klassieke =

meerdere bezoeken verspreid over het jaar met name ook in het voor- en najaar).

Wil je dat wij daarvoor suggesties doen of met je meedenken: bel of stuur ons een mailtje. Ook als je zelf een plan hebt om bepaalde hokken te inventariseren horen wij dat graag, dan zullen wij die niet aan anderen aanraden.

Een andere inventarisatiemogelijkheid is om op zoek te gaan naar een speciale soort en/of een nog niet eerder bezocht gebied te inventariseren. Kijk hiervoor op de site van FLORON bij de projecten '**staat deze plant er nog**' of '**witte gebieden bezoeken**'.

Genoeg manieren om heerlijk buiten te genieten en je te verbazen over de schoonheid van het Groninger land.

NIEUWE UITGAVEN & WEBSITES

Evening-primroses (Oenothera) of Britain and Ireland, Murphy R.J., *BSBI handbook No 16, 2016*, uitgave BSBI

Deze Engelse uitgave in de uitgebreide reeks BSBI handbook geeft de nieuwe kijk op de soorten Teunisbloemen, die in Groot-Brittannië en Ierland voorkomen.

Vorig jaar is in het Belgische tijdschrift Dumortiera 106 een uitgebreid artikel verschenen 'the genus Oenothera in Belgium'. De sleutel hieruit wordt al door enkele Nederlandse floristen toegepast.

We kijken uit naar de nieuwe Heukels' en/of een artikel in Gorteria voor de Nederlandse opvatting.

Oenothera X fallax, foto David Holyoak

Rothmaler 2 Exkursionsflora von Deutschland, Gefässpflanzen Grundband, 21.Auflage, 2017, Müller F., e.a., uitgave Springer Spektrum

In deze uitgave zijn vele verbeteringen doorgevoerd. Grote veranderingen, zoals nieuwe geslachtsgrenzen, nieuwe soorten en sleutels zijn in voorbereiding.

Rothmaler 4 Exkursionsflora von Deutschland, Gefässpflanzen: Kritischer Band, 11. Auflage, 2016, Jäger E.J., uitgave Springer Spektrum

Eigenlijk is dit deel van de Rothmaler reeks geen elfde uitgave; het is een supplement! In wezen worden de geslachten *Rubus*, *Sorbus* en *Taraxacum* behandeld en ook nog *Ranunculus auricomus* en *Hieracium laevigatum*.

Botanische revolutie; De plantenleer van Charles Darwin, Norbert Peeters, 2016, KNNV Uitgeverij

Annie Vos

Charles Darwin is vooral bekend geworden om zijn *On the Origin of Species* (1859) waarin hij zijn evolutieer uiteenzet. Weinig mensen weten dat Darwin ruim de helft van zijn 'carrière' gewijd heeft aan botanie. Na de 'Origin' schreef hij acht boeken en ruim zeventig artikelen over planten.

Norbert Peeters geeft een bijzondere bloemlezing van de botanische inzichten en ontdekkingen uit het werk van de beroemde Britse autodidact.

Op luchtige, humoristische, maar wel wetenschappelijk verantwoorde wijze beschrijft Peeters in zeven hoofdstukken vol illustraties en met anekdotes hoe Darwins botanische bevindingen tot op de dag van vandaag hun sporen nalaten in onze plantenbiologie. Darwin bestudeerde samen met zijn zoon Francis het 'gedrag' van de planten en deed experimenten in de kassen in hun tuin vlakbij Londen. Ze bestudeerden de draaiende bewegingen van de rank- en slingerplanten, ze ontdekten hoe vleesetende planten met hulp van hun kleverige beharing insecten vingen. In het boek beschrijft Peeters dit laatste gebeuren in een paragraaf getiteld 'Killing fields'.

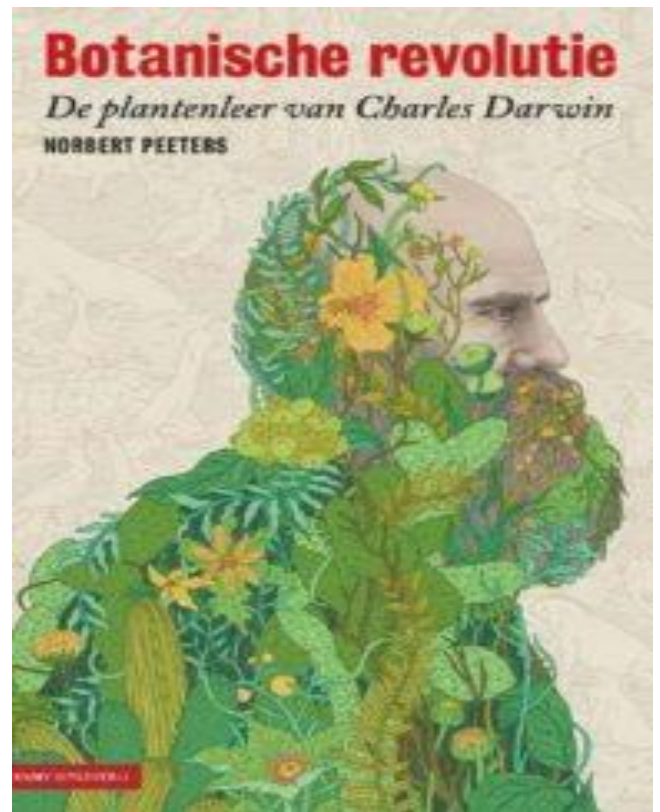
Darwin correspondeerde ruim twintig jaar met vele botanici uit Europa (en met onze Hugo de Vries) en bestudeerde o.a. het werk Linnaeus en Sprengel.

Darwin raakte gefascineerd door de orchideeënwereld waarin hij in het voetspoor van de Duitse botanicus Sprengel voortborduurde over hoe de vormen, kleuren en geuren van de orchidee insecten 'verleiden' tot bezoek en dus tot bestuiving. Hij ontdekte dat de bouw van de bloem is afgestemd op hun bestuivers en wel op kruisbestuiving in plaats van op zelfbestuiving. Planten hebben seks.

Persoonlijk trof mij het sleutelbloemenverhaal! Om proefnemingen te doen laat Darwin zijn kinderen honderden bloemen verzamelen van de Stengelloze sleutelbloem (!) die rondom zijn huis groeien.

Zijn planten intelligent? Met de 'pientere plantenwortel' wordt het laatste hoofdstuk van dit boeiende en onderhoudende boek afgesloten. Peeters vertelt dan over Darwins studie over de navigatie van plantenwortels in vergelijking met de manier waarop regenwormen zich ondergronds verplaatsen.

De voorkaft van het boek toont ons een plantaardige Darwin. Zijn portret is opgebouwd uit een keur van planten met op de achtergrond dieren van de Galapagoseilanden.

Norbert Peeters studeerde archeologie en filosofie aan de Universiteit Leiden. *Botanische revolutie* (2016) werd genomineerd voor de Jan Wolkersprijs voor het beste Nederlandse natuurboek. Peeters schrijft als botanisch filosoof op het raakvlak van filosofie en botanie.

Wil je dat jouw vondst(en) van een bijzondere soort uit 2017 in het jubileumnummer van de *Floron Nieuwsbrief Groningen* komt (25^e editie feb. 2018), stuur dan een mail met de details aan de redactie!

Alle vorige nummers zijn te vinden op de website van *Floron*.

Op de HOME-pagina helemaal onderaan staan onder het kopje CONTACT rechts in de hoek 'De 23 *Floron* districten'. Klik op district 1-2 van de DISTRICTENKAART en scroll naar beneden, daar vind je de Groninger Nieuwsbrieven.

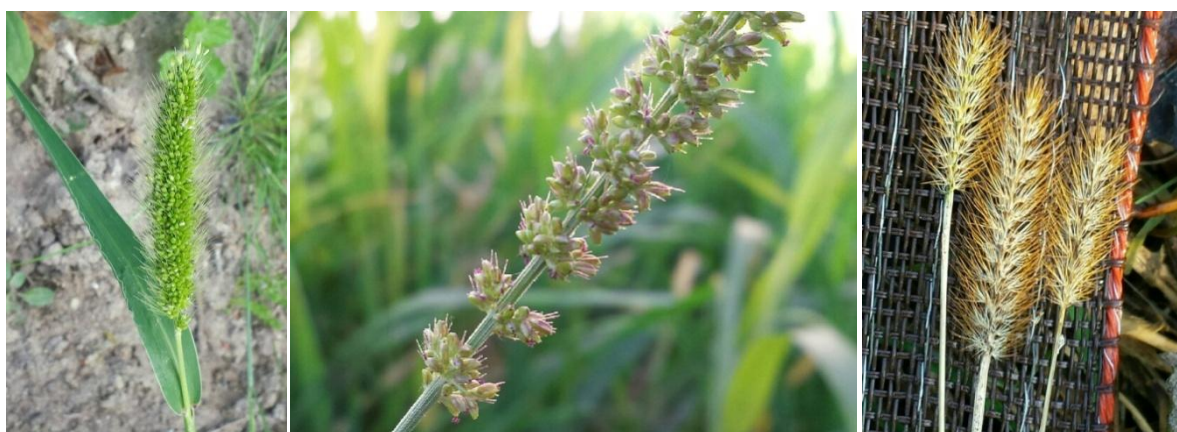
Planten op ruderele plaatsen in de provincie Groningen.

Guus de Vries – Groningen guus@fdevries.com

Inleiding

In een eerder artikel is er op gewezen dat floristisch onderzoek later in het seizoen dan gebruikelijk tot onverwachte vondsten kan leiden.² De aanleiding van het artikel was een vondst van Gingellikruid begin september 2015 op een hoop gestorte grond in de stad Groningen, die zich pas in augustus ontwikkelt en begin oktober in bloei komt.^{1,2} Het is een ruderele plantensoort, dus voorkomt in een biotoop die gekenmerkt wordt door ingrijpende menselijke verstoring. Het hier aangevoerde materiaal zoals voedselrijke grond, stenen, puin of bouwmaterialen bevat een grote hoeveelheid voedingsstoffen, met name stikstof.⁸

Het artikel sluit af met een opsomming van enkele andere 'laatbloeiers' die eveneens een voorkeur lijken te hebben voor dergelijke verrijkte rommelige plaatsen. Hieronder bevinden zich nogal wat gras- (Naaldaarsoorten) en graansoorten (Giersten en sorgo's) (Figuur 1).^{2,3,4}

Figuur 1. Groene naaldaar, Groningen 23-7-2016, Kransnaaldaar, Groningen 8-10-2016, Geelrode naaldaar, Kolham 11-11-2016.

Mede door de toegenomen welvaart wordt de leefomgeving steeds meer opgeruimd, gladgeschoren en betegeld, kortom een omgeving waar rommelhoekjes ontbreken. Maakten bouwterreinen tot voor kort nog een verruigde indruk door hoog opschietende meldes, ganzenvoeten, duizendknopen, honingklaver-, herik- en mosterdplanten, distels en brandnetels (Meerstad, Blauwe stad, Hoornse Meer), tegenwoordig zijn ze omgevormd tot keurig gemillimeterde grasvlakten, soms omgeven door een smalle 'fleurop'-inzaaistrook. Ook staan bedrijfspanden of woningen steeds korter leeg.

Doordat dit biotooptype steeds 'zeldzamer' begint te worden besloot ik een aantal van deze ruderele plaatsen te bezoeken om wat gericht naar de vegetatiesamenstelling te kijken.

Resultaten

De afgelopen drie jaar zijn vooral in de nazomer en herfst en soms ook in de winter meer dan honderd ruderele plaatsen, terreinen of gebieden in de provincie Groningen geïnventariseerd, waarvan de meeste in 2016.

Driekwart daarvan is in figuur 2 opgenomen. Floristisch gezien waren het de betere plaatsen, dat wil zeggen locaties met een gemiddelde of bovengemiddelde diversiteit aan plantensoorten. Ze zijn in zes ruderele biotooptypen ondergebracht. Van elk biotooptype is aangegeven op welke locaties in de provincie ze zijn aangetroffen en hoeveel.

Ruderaal biotooptype	Plaats	Aantal (n=75)
Haventerreinen en/of spoorbanen	Delfzijl, Termuntenzijl, Veendam, Stadskanaal	4
Bedrijventerreinen met leegstand	Groningen 4, Loppersum 2, Delfzijl 2, Veendam 2, Oude Pekela, Winschoten 2	13
Terreinen ontdaan van gebouwen	Groningen 4, Zuidhorn, Baflo, Leens, Bedum, Loppersum, Delfzijl 3, Termunten, Alteveer, Bad Nieuweschans 2	16
Bouwplaatsen met grondhopen	Groningen 9, Haren 2, Meerstad, Zuidhorn, Oostwold	14

Gronddepots/grondbanken	Groningen 4, Zuidhorn, Bedum, Wehe-den Hoorn, Delfzijl, Eemshaven 2, Sappemeer 2, Zuidbroek, Veendam	14
Groenstroken verwaarloosd	Groningen 6, Haren, Warffum, Uithuizen, Loppersum, Delfzijl 2, Biessum, Bierum	14

Figuur 2. Zes onderzochte ruderaale biotooptypen in de provincie Groningen met de plaatsen waar zij zijn aangetroffen en het aantal.

Hoewel in dit artikel vooral wordt stilgestaan bij een aantal bijzondere floristische vondsten, gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat de meeste ruderaale plaatsen of gebieden geen uitzonderlijke soorten huisvestten. Hooguit traden bepaalde algemeen voorkomende plantensoorten na omwerking van de grond plotseling massaal op. Een fraaie illustratie daarvan was het bouwterrein aan de Grootslaan in Haren waar het afgelopen jaar honderden planten Zwarte nachtschade waren opgeschoten op de hopen uitgegraven grond.

In een aantal gevallen is echter toch een aantal niet-alledaagse soorten gevonden. Onderstaand overzicht geeft hiervan een korte 'bloemlezing' (Figuur 3). Van ieder ruderaal biotooptype is tenminste één bijzondere plantensoort met de vinddatum vermeld.

Ruderaal biotooptype	Plaatsnaam	Plantensoort en aantal exemplaren	Datum
Haventerreinen en/of spoorbanen	Delfzijl	Alsemambrosia 6	Sep. 2016
	Delfzijl	Klein liefdegras 301	Aug. 2014
	Termuntenzijl	Klein liefdegras 6	Okt. 2014
Bedrijventerreinen met leegstand	Groningen	Tabak 76	Okt. 2014
Terreinen ontdaan van gebouwen	Grijpskerk	Kanariezaad 30	Aug. 2016
	Baflo	Bloedzuring 45	Nov. 2016
	Loppersum	Kafferkoren 1	Sep. 2016
	Hoogwatum	Draadgierst 1	Sep. 2016
Bouwplaatsen met grondhopen	Groningen	Akkerleeuwenbek 1	Okt. 2015
Gronddepots/grondbanken	Bedum.	Ruige lathyrus 5	Nov. 2016
	Sappemeer	Strandmelde 30	Sep. 2016
	Zuidbroek	Gingellikruid 1	Sep. 2016
Groenstroken verwaarloosd	Groningen	Klavertje vier 4	Okt. 2016
	Loppersum	Strandmelde 6	Sep. 2016
	Schildwolde	Boskortsteel 1	Nov. 2016
	Bierum	Wolfskers1	Dec. 2015

Figuur 3. Vondsten van niet-alledaagse plantensoorten in zes ruderaale biotooptypen in de provincie Groningen van 2013 tot 2017.

Vrijwel alle plantensoorten in figuur 3 zijn adventieven. Dit zijn planten die onopzettelijk door de mens zijn aangevoerd, meestal in de vorm van zaad zoals bij Alsemambrosia, Klein liefdegras, Klavertje vier en Wolfskers. Van bepaalde adventieven is bekend dat ze langs wegen nogal eens kunnen opslaan uit gemorst vogelvoer. Voorbeelden daarvan zijn Gingellikruid, Pluimgierst, Kafferkoren en Kanariezaad.¹ Door de verbeterde moderne transportmiddelen echter, is de kans op verspreiding van dergelijke soorten vrij klein geworden. Bovendien is de kans op een succesvolle ontkieming en ontwikkeling afgenomen door het verdwijnen van steeds meer ruderaale plaatsen. Waarschijnlijk zijn dit de belangrijkste oorzaken voor het geringe aantal groeiplaatsen (één, hooguit twee) van deze opportunistische soorten. Bovendien was het aantal exemplaren per groeiplaats laag, vaak één (Kafferkoren), soms tientallen (Kanariezaad) (Figuur 3).

Klein liefdegras is een echte liefhebber van spoorwegen en haventerreinen^{1,4}, zo ook in de provincie Groningen waar ze al drie jaar met honderden exemplaren op het haventerrein in Delfzijl staat en nog steeds bezig is haar areaal te vergroten.

Opvallend zijn de vondsten van Strandmelde in het binnenland, waarschijnlijk een gevolg van 'gesleep met grond'. In Loppersum groeiden planten in een bestaande groenstrook op vers gestorte kleigrond, afkomstig van een aangrenzend bouwterrein. De vestiging van Strandmelde in een gronddepot bij Sappemeer lijkt tamelijk succesvol aangezien de planten er al drie jaar stand houden.

Waarschijnlijk zijn verwilderde soorten als Tabak en Bloedzuring nakomelingen van gekweekte cultuurgewassen.

De vondsten van soorten afkomstig uit een ander floradistrict, zoals als Akkerleeuwenbek en Ruige lathyrus op hopen grond in de stad Groningen en Bedum, wijzen mogelijk op floravervalsende inzaai.

De herkomst van Boskortsteel in Schildwolde blijft onduidelijk. Mogelijk dat zaad onbedoeld is meegekomen vanuit een zuidelijke vakantiebestemming.

De vondst van Wolfskers in een verwaarloosde groenstrook in Bierum tenslotte, is wel de meest opmerkelijke. Over de herkomst van deze plant kan slechts worden gespeculeerd. Het is denkbaar dat deze zeer giftige soort ooit als tuinplant is geïntroduceerd vanwege de fraaie bloemen of bessen en nakomelingen ervan verwilderd zijn.

Figuur 4. Alsemambrosia, Uitwierde 18-9-2015, Tabak, Groningen 25-10-2014, Kanariezaad, Drieborg 25-10-2016.

Van bovengenoemde zes ruderaal biotooptypen (Figuur 3) sprongen er vier uit vanwege hun verrassende floristische rijkdom en de aanwezigheid van één of meer zeldzame of zeer zeldzame plantensoorten. Hieronder wordt in het kort beschreven, waaruit de floristische 'highlights' bestonden.

1 Bedrijventerreinen met leegstand.

1.1 Terrein in de Industriebuurt in de stad Groningen.

Eind september 2016 zijn hier behalve twaalf planten Grote zandkool, twee bloeiende exemplaren van *Euphorbia serpens* gevonden.

De nietige planten stonden in de voegen tussen klinkers in een beschutte zonnige hoek van leegstaande loodsen. Begin november stond deze van oorsprong Mediterrane soort nog steeds volop in bloei. Doordat de standplaats zich voor het grootste deel van de week achter gesloten hekwerk bevond is de plant gevrijwaard gebleven van schoonmaakwerkzaamheden door gemeentewerklieden.

Vanaf 2008 is dit de negende vindplaats in Nederland.^{5 6}

Figuur 5. *Euphorbia serpens*, Groningen Industriebuurt 21-9-2016.

2 Bouwplaatsen met grondhopen.

2.1 Euroborgterrein in de stad Groningen.

Begin oktober 2016 zag het terrein er, ondanks de ruigte, geel van de bloeiende Herik. Daartussen bevonden zich, haast onzichtbaar, ca tachtig planten Gewone steenraket, eveneens diep geel bloeiend. Aparte grassoorten ontbraken met uitzondering van Stekelige hanenpoot, die er in bescheiden aantallen voorkwam.

Gebiedseigen akkeronkruiden als Grote en Bleke klaproos maar ook Paarse en Ingesneden dovenetel, Moeraskers, Grove varkenskers en Goudzuring waren eveneens in groten getale aanwezig.

Daarnaast had zich een aantal minder algemene plantensoorten gevestigd zowel in het terrein als op de verschillende hopen grond, zoals drie planten Papegaaienkruid, drie Korenbloemen, twee planten Zegekruid, een Goudbes, zes planten Beklierde nachtschade, twee exemplaren Hongaarse raket en een reusachtig uitgegroeide Gevlekte scheerling.

Behalve Gewone en Hongaarse raket stond er ook Oosterse raket, een zeldzame soort in Noord-Nederland. Tien fraai uitgegroeide en bloeiende planten stonden her en der verspreid over het hele terrein.

De grote diversiteit aan plantensoorten zou verklaard kunnen worden door de aanwezigheid van de verschillende grondsoorten, die voor een deel van elders waren aangevoerd.

Eind oktober werd binnen vier dagen de vegetatie inclusief vijftien meter hoge bomen met de grond gelijk gemaakt, het terrein geëgaliseerd en vervolgens onder een dikke laag zand bedolven.

2.2. *Terrein in Scheemderzwaag.*

Dit terrein met het in aanbouw zijnde Ommelander ziekenhuis was floristisch nog spectaculairder dan het vorige. Behalve typische adventieven als Pluimgierst en Kafferkoren stonden er maar liefst zes pollen Tef en nog veel meer ander fraais. Zie voor details in dit nummer het artikel 'Ethiopisch graan in Scheemderzwaag'. Waarschijnlijk heeft ook hier de aanvoer van substraat van elders, in het bijzonder steenslag voor een parkeerplaats, eraan bijgedragen de verscheidenheid aan bijzondere plantensoorten te optimaliseren.

3 Gronddepots/grondbanken.

3.1 *Gronddepot/grondbank in Veendam.*

Van de bezochte gronddepots/grondbanken was die in Veendam een van de meest verrassende. Behalve Bleek cypergras en Dauwnetel groeiden er Papegaaienkruid en IJzerhard. Ook bivakkeerde er aantal tuinsoorten waaronder Stijve zonnebloem, Anijsplant, Pekbloem en Zwart gras (*Ophiopogon planiscapus*), alle warmteminnende soorten die de laatste decennia ook landelijk sterk verwilderen.

3.2 *Gronddepot/grondbank in Delfzijl.*

Hier ontbraken typische tuinsoorten. Er zijn alleen maar wilde of verwilderde plantensoorten aangetroffen (Figuur 6).

Figuur 6. Gemeentelijk gronddepot, Delfzijl 31-10-2016. Goudbes, Delfzijl 31-10-2016.

De grondhopen werden in de maand september paars en citroengeel opgesierd door reusachtig uitgegroeide planten Zeeraket en Grote zandkool. Akkeronkruiden waren vertegenwoordigd door Grote en Bleke klaproos, Grote ereprijs, Akkerereprijs en last but not least Doffe ereprijs. De top drie van ruderaal plantensoorten werd gevormd door een plant Pluim- en Draadgierst, twee exemplaren Goudbes en een pol Tef. De twee laatste soorten stonden eind oktober van dit jaar nog volop te bloeien (Figuur 6 en 7).

Figuur 7. Tef in gronddepot 5, Delfzijl 31-10-2016.

4 Groenstroken verwaarloosd.

4.1 Groenstrook in Groningen Noord.

In een vergeten en daardoor verwaarloosd groenstrookje zijn in oktober 2016 behalve Pluimgierst nog de volgende grassoorten aangetroffen: Europese hanenpoot, Geelrode naalbaar, Kransnaalbaar en als klap op de vuurpijl Miljard-euro-gras (*Echinochloa frumentacea*). Dit is de eerste waarneming voor het noorden en de zevende voor Nederland (Figuur 8).

Figuur 8. Miljard-euro-gras, Groningen Oranjebuurt 12-10-2016. Rechts: Vondsten In Nederland na 2010. Bron: www.verspreidingsatlas.nl

4.2 Groenstrook Haren Centrum.

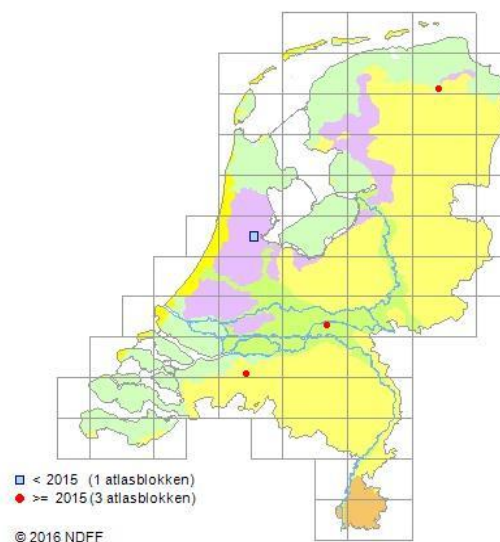
Dit jaar zijn eind september in een niet bijgehouden groenstrook zes pollen van het gras *Muhlenbergia mexicana* aangetroffen, een soort die op het eerste gezicht aan *Agrostis* doet denken. In tegenstelling tot inheemse of ingeburgerde *Agrostis*-soorten verschilt *Muhlenbergia* hiervan door de grijzige kleur van de bloeiwijze, de aanwezigheid van opvallende, geschubde rhizomen (wortelstokken), die gedeeltelijk ook bovengronds zichtbaar zijn en de kort behaarde internodia ter hoogte van de knopen (Figuur 9). In tegenstelling tot wat de tweede naam suggereert is dit gras oorspronkelijk afkomstig uit de Verenigde Staten en het zuiden van Canada. Het werd door de Navajo indianen als voedsel voor paarden en schapen geteeld en om er haarborstels van te maken. In de laatste decennia werd *Muhlenbergia mexicana* in Europa als een siergras in de horticultuur gekweekt, hoewel de soort nagenoeg geen sierwaarde heeft. Hoogstwaarschijnlijk is ze in België en Nederland nooit voor dit doel geïntroduceerd. De plant kreeg vrij snel een slechte reputatie omdat ze gemakkelijk verwildert. Ze verbreidt zich door middel van de rhizomen die snel afbreken.

Figuur 9. *Muhlenbergia mexicana*, Haren 25-9-2016. Links: Hele plant met aartje en kort behaard internodium⁷, midden: bloeiwijze, rechts: rhizomen.

Vanaf 2005 is dit 'stadsgras' zes keer in België gezien. De planten bevonden zich uitsluitend in of naast plantsoenen waar ze meestal met herbiciden zijn bestreden. Geopperd is dat de soort een onkruid is in kwekerijen maar dat kon tot nog toe niet worden aangetoond.⁷

De Harense standplaats is vergelijkbaar met die in België. De eerste vondst in Nederland dateert uit 2013 en is gedaan in Amsterdam. De Harense vondst is de vierde in Nederland (Figuur 10).

Figuur 10. Voorkomen *Muhlenbergia* vanaf 2015

Nawoord

Met enige inspanning is het toch mogelijk in ruderales biotopen een aantal bijzondere plantensoorten op te sporen. Dat kunnen heel andere soorten (nieuwkomers) zijn dan vijftien jaar geleden. Toen ging het onder meer om Harig vingergras, Geelrode en Groene naalदार, Pluimgierst, Klein liefdegras en Glad vingergras.⁴

Op de laatste twee soorten na zijn ze alle inmiddels algemeen geworden.^{5,6} Klein liefdegras kan plaatselijk weliswaar in aanzienlijke aantallen voorkomen, maar heeft zich sinds de eerste vestiging in 2001 in Scheemda nauwelijks weten uit te breiden en is blijven steken op zes groeiplaatsen.⁶ Eén ervan is een locatie langs het spoor in Veendam (ca 500 planten in 2001)⁴, een ander is het haverterrein in Delfzijl (ca 300 exemplaren in 2014)⁶ (Figuur 3). Bij Glad vingergras heeft zich iets soortgelijks voorgedaan.

Conclusies

Een vrij laat in het seizoen uitgevoerde inventarisatie van ruim honderd ruderales plaatsen in de provincie Groningen, leverde een scala aan minder algemeen voorkomende soorten op waaronder zeldzame adventieven als Gingellikruid, Kransnaalदार, Goudbes, Wolfskers, Oosterse raket en Gevlekte scheerling.

Behalve genoemde adventieven is ook een aantal zeldzame akkeronkruiden aangetroffen, namelijk Dauwnetel op drie standplaatsen en Gladde en Doffe ereprijs ieder op één plek. Tenslotte zijn er vondsten gedaan van soorten die in Nederland zeer zeldzaam zijn zoals *Euphorbia serpens*, twee graansoorten (Tef en Kafferkoren) en twee grassoorten (Miljard-euro-gras en *Muhlenbergia mexicana*).

Euphorbia serpens is een recente nieuwkomer die vanaf 2015 in Nederland voorkomt in vier atlasblokken.

De graansoorten Tef en Kafferkoren zijn vanaf 2015 in tien en vier atlasblokken gevonden, terwijl de grassoorten Miljard-euro-gras en Muhlenbergia mexicana vanaf dat jaar zijn aangetroffen in respectievelijk vier en drie atlasblokken.

Al deze zeer zeldzame soorten bevonden zich op slechts zeven ruderaal plaatsen: Een bedrijventerrein met leegstand, twee bouwplaatsen met grondhopen, twee gronddepots/grondbanken en twee verwaarloosde groenstroken.

Qua bijzondere plantensoorten en aantallen stak het bouwterrein voor het Ommelander ziekenhuis te Scheemderzwaag er met kop en schouders bovenuit: een waar floristisch eldorado.

Bronnen

- 1 R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten: 242, 244.
- 2 G.R. de Vries. 2016 Niet alledaags. Floron Nieuwsbrief Groningen 23: 15-17
- 3 A. Hospers. 2003. Panicum schinzii op weg naar Groningen. Floron Nieuwsbrief Groningen 10: 11-14.
- 4 B. Oving. 2002. Zeldzame grassen langs de spoorlijn Veendam-Musselkanaal. Floron Nieuwsbrief Groningen 9: 14-16.
- 5 www.verspreidingsatlas.nl/planten
- 6 www.waarneming.nl
- 7 http://www.plantentuinmeise.be/DUMORTIERA/DUM_98/Dum%2098_10-20en%20Hoste.pdf
- 8 https://nl.wikipedia.org/wiki/Ruderaal_terrein

Ethiopisch graan bij Scheemderzwaag.

Guus de Vries – Groningen guus@fdevries.com

Half juli 2016 bezocht ik voor het eerst het bouwterrein van het nieuwe Ommelander ziekenhuis even ten westen van Scheemda. De eerste verdieping van de toekomstige nieuwbouw was net gerealiseerd. Een apetrotse werknemer vroeg wat ik ervan vond en vertelde dat hij indertijd als stagiair werkervaring had opgedaan bij de bouw van het Martini ziekenhuis in de stad Groningen. Met andere woorden: 'Dat kon hier eenvoudig niet mis gaan'. Dat ik de locatie bezocht voor het zoeken van wilde planten in de omgewerkte berm en op de gedeponeerde hopen grond was duidelijk een brug te ver: het middagpauzegesprek werd plotseling beëindigd.

Inleiding

Ik trof er drie prachtige *Dauwnetels* aan in een van de omgewerkte bermen (Figuur hiernaast). Omdat dit inmiddels een niet alledaagse soort is, zeker in dit intensief beheerd grootschalig akkerbouwgebied^{1 5 6}, besloot ik twee maanden later deze locatie opnieuw te bezoeken.

Resultaten

Zowel de bermen als een groot deel van het braakliggend terrein waren inmiddels keurig geëgaliseerd en ingezaaid met *Engels raaigras*. De *Dauwnetels* hadden de actie dan ook niet overleefd.

De parkeerplaats voor het personeel was verhard met een dikke laag steenslag. Hierop waren meer dan honderd Rode en tientallen Zeegroene ganzenvoeten opgeslagen, terwijl langs de rand enige verwilderde planten Witte mosterd stonden weg te kwijnen in een hitte van 34 °C. Buiten deze algemene soorten viel de aanwezigheid op van tientallen Kleine leeuwenbekken en Gewone steenraketten, die duidelijk het gevolg waren van het aangevoerde verhardingsmateriaal.

Verderop in het terrein lagen enkele hopen grond afkomstig van de bouwput, bestaande uit voornamelijk klei, vermengd met stukken veen en af en toe wat zand. Hierop was een scala aan soorten opgeslagen zoals Tarwe, Doornappel, Papegaaienkruid, Tomaat,

Mariadistel, *Petunia* (*Petunia x hybrida*), *Zegekruid* en *Vlinderstruik*, soorten die duiden op menselijke invloed.

Gebiedseigen akkeronkruiden waren er ook in overvloed zoals *Duist*, *Akkerviooltje*, *Veld-*, *Klimop-* en *Grote ereprijs*, *Slipbladige ooievaarsbek*, *Kroontjeskruid*, *Paarse* en *Ingesneden dovenetel*, *Witte krodde*, *Grove varkenskers*, *Zwarte nachtschade*, *Grote* en *Bleke klaproos* en meer dan honderd fraai uitgegroeide planten *Gewone duivenkervel*, alle soorten die in dit gebied mondjesmaat, maar nog steeds, langs de slootkanten en akkerranden aangetroffen kunnen worden maar zeker niet in de concentraties als op deze bouwlocatie.^{1 5 6}

Op de oever van een pas gegraven sloot en een aangelegd dijkje stonden drie planten *Groot akkerscherm*, een restant van een populatie van ca 50 exemplaren in het jaar daarvoor⁶ (Figuur 2). Aan de voet van één van de voornoemde grondhopen stond één plant *Rood guichelheil* en zelfs vier exemplaren *Gladde ereprijs*.

Figuur 2. Groot akkerscherm, Scheemderzwaag 6-9-2016.

Een andere, vers gestorte hoop grond ca dertig meter lang, voornamelijk bestaande uit klei, lag er als een 'schip' in het vlakke verlaten landschap bij. Aan de 'voorsteven' had zich een vrucht-dragende *Strandbiet* verankerd. Behalve door *Duist* werd het door een aantal opportunistische grassoorten bemand zoals enkele exemplaren *Harig vingergras* en vijf fraai uitgegroeide en optimaal bloeiende planten *Pluimgierst* (Figuur 3). Richting het hoogste punt van het 'schip', was een 0,75 meter hoog exemplaar *Kafferikoren* opgeschoten (Figuur 3).^{1 2 3} Oorspronkelijk afkomstig uit Ethiopië werd de soort daar rond 3000 v. Chr. gedomesticeerd en van daaruit verspreid over heel Afrika, Zuid-Azië en Centraal-Amerika. Wereldwijd staat dit voedingsgewas op de vijfde plaats van verbouwde graansoorten.^{2 3}

Figuur 3. Scheemderzwaag 6-9-2016. Links Pluimgierst, midden en rechts Kafferikoren.

Voorts waren er nog zes 'verstekelingen' van eenzelfde soort aan boord. De meeste stonden aan de voet van de hoop grond, maar enkele exemplaren hadden het hoger opgezocht in komvormige plekkjes, goed beschermd tegen de altijd aanwezige wind. Ze stonden er in dichte pollen, volop bloeiend met eenzijdig overhangende bloeiwijzen waarbij de aartjes deden denken aan die van *Straatliefdegras* (*Eragrostis pilosa*) of *Klein liefdegras* (*Eragrostis minor*). De planten waren echter 0,60 meter hoog, dus veel forser, met opvallend korte plukjes wit haar bij de schedemond van de bladeren (Figuur 4). Het bleek *Tef* of *Abessijns liefdegras* (*Eragrostis tef*) te zijn, een adventief graangewas eveneens oorspronkelijk afkomstig uit Ethiopië, dat wel 1,10 meter hoog kan worden (Figuur 4).¹

Figuur 4. Tef, een adventieve graansoort op hopen grond in Scheemderzwaag 6-9-2016.

De tefzaden worden na de oogst drie dagen ondergronds gefermenteerd tot een soort zuurdeeg, waarvan injera of taita wordt gemaakt, een pannenkoekachtig brood. Behalve in Ethiopië, wordt het brood traditioneel gegeten in Eritrea, Somalië, Jemen, Noord-Kenia en Zuid-Soedan. Ook wordt er pap en een soort bier van gemaakt.⁴

Opmerkelijk was dat ik diezelfde week nog, *Tef* ontdekte in een gronddepot te Delfzijl, eveneens op een vers gestorte hoop grond.

Nawoord

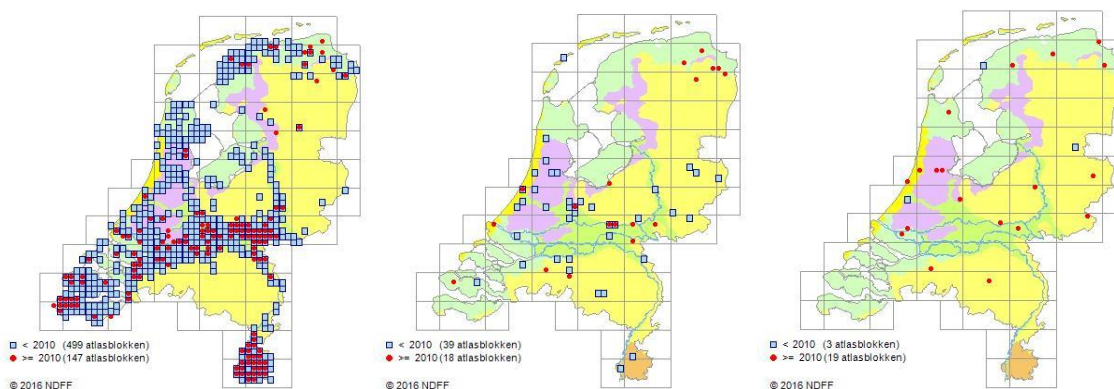
De aanwezigheid van tuin/composthoopsoorten als *Doornappel*, *Papegaaienkruid*, *Tomaat*, *Mariadistel*, *Petunia* en *Zegekruid* duidt op de aanvoer van grond van elders. De meeste van deze ruderaal soorten zijn eenjarig en zullen na herinrichting van het terrein nauwelijks overlevingskansen hebben. Dit laatste geldt overigens ook voor de opportunistische gras/graansoorten.

Opmerkelijk was de aanwezigheid van een *Strandbiet*, aangezien deze soort niet alleen ontbreekt in het aangrenzend kustgebied van de Dollard, maar ook in de rest van de kuststreek van Groningen. Alle waarnemingen in de provincie Groningen van deze vrij zeldzame soort zijn afkomstig van Rottumeroog en -plaat.^{5 6}

Hoewel *Rood guichelheil* vrij algemeen voorkomt in het Noordelijk kleigebied van Groningen, is de vondst in het Oldambt vrij uitzonderlijk te noemen.^{5 6}

Verrassend was de vondst van vier planten *Gladder ereprijs* aan de voet van een gestorte hoop klei. De bodem was hier enigszins dicht geslemp, een situatie die overeenkomt met een aantal groeiplaatsen elders in de provincie, als volkstuincomplexen in Noorderhogbrug en Bedum (Figuur 5). Daar lijkt de soort een voorkeur te hebben voor verdichte kleipadjes als gevolg van betreding.

De vondst van een plant *Kafferikoren* is eveneens bijzonder te noemen. Uit de periode vóór 2014 zijn van deze soort geen waarnemingen in de provincie Groningen bekend. De laatste twee jaar zijn door mij vijf waarnemingen gedaan, waarvan drie in het Oldambt in de omgeving van Scheemda/Winschoten (Figuur 5).^{3 5 6}

Figuur 5. Verspreidingskaarten van Gladder ereprijs, Kafferikoren en Tef. Rood: waarnemingen na 2010. Bron: www.verspreidingsatlas.nl

De grootste bijzonderheid tenslotte, is *Tef*. Dit graan is tot nog toe in Nederland na 2010 in negentien atlasblokken aangetroffen (Figuur 5), waarmee ze een zeer zeldzame soort is.⁵ *Tef* is nog het meest gezien in de provincie Noord-Holland. De twee Groningse vondsten zijn de eerste in de drie Noordelijke provincies.^{5,6}

Hoe soorten als *Pluimgierst*, *Kafferkoren* en zelfs *Tef* in dit uitgesproken grootschalige en monotone akkerbouwgebied zijn terechtgekomen zal wel altijd een raadsel blijven. De meest waarschijnlijke verklaring lijkt te zijn, dat zaad is meegekomen met het verhardingspuin voor de parkeerplaats en vervolgens is overgewaaid naar de vijftig meter verderop gelegen hoop grond.

Conclusie

Het bouwterrein van het Ommelander ziekenhuis bij Scheemda bleek een onverwacht floristische hoogtepunt met talloze bijzondere adventieven en akkeronkruiden. Dat was bepaald niet mis.

Bronnen

- 1 R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten: 240, 242, 244, 502.
- 2 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kafferkoren>
- 3 G.R. de Vries. 2015. Giersten en sorgo's in Groningen. Floron Nieuwsbrief Groningen 22: 18-21.
- 4 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Teff>
- 5 www.verspreidingsatlas.nl/1693
- 6 www.waarneming.nl

Kransgras *Polypogon viridis* (Gouan) Breistr. in Groningen.

Guus de Vries – Groningen guus@fdevries.com

Inleiding

Veel nieuwkomers arriveren aarzelend, doorgaans in lage aantallen om binnen een jaar te verdwijnen. Anderen blijven langer om een kwakkelend bestaan te leiden.^{2,3} Desondanks weet de laatste categorie planten zich soms jaren op de oorspronkelijke vestigingsplaats(en) staande te houden, zonder dat kolonisatie van nieuwe locaties plaatsvindt. Een goed voorbeeld daarvan in de stad Groningen is Schijnraket aan het Damsterpad, die er met ca tien planten al meer dan 15 jaar het hoofd boven water weet te houden.

Figuur 1. Donzige klaproos Binnenstad West. Links: 14-9-2013, midden en rechts: 24-9-2013.

Een recenter voorbeeld in de stad is de uit het Atlasgebergte afkomstige Donzige klaproos, die in 2012 is meegekomen met ophoogzand (Figuur 1).^{1,4,5}

Tot nu toe handhaaft de soort zich prima op ieder van de vijftien oorspronkelijke vestigingsplaatsen.² Hoewel het aantal planten op die plekken gestaag groter is geworden is de afgelopen drie jaar het aantal nieuwe groeiplaatsen niet of nauwelijks toegenomen. Ondanks dat Donzige klaproos te boek staat als een niet-ingeburgerde soort⁵, lijkt het er op dat ze in de stad een stevige blijvende positie heeft verworven en daar inmiddels wél is ingeburgerd.²

Hoe is het een andere nieuwkomer, Kransgras na de eerste vestiging vergaan?

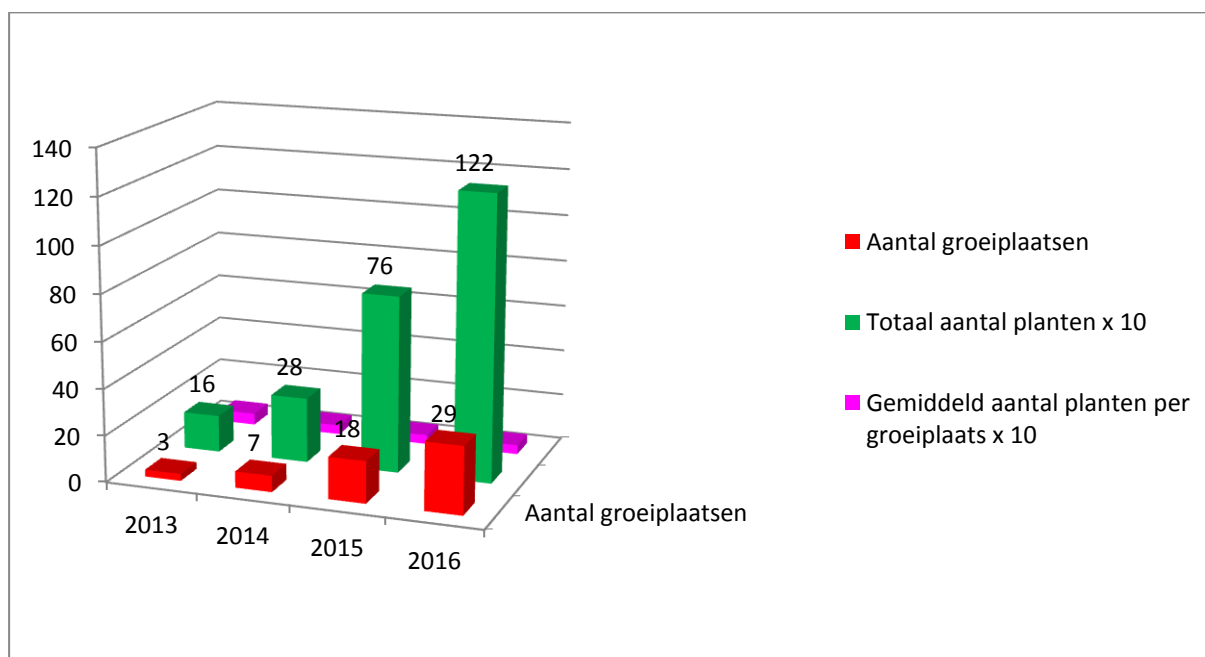

Figuur 2. Links en midden: Kransgras in de Schildersbuurt 23-7-2016, rechts: Binnenstad Noord 23-8-2016.

Resultaten

Kransgras, oorspronkelijk afkomstig uit het Middellandse-Zeegebied,¹ heeft een voorliefde voor warme zonnige plekken langs de voet van gevels en in voegen tussen trottoirtegels. Als bloeitijd wordt vermeld juni-september.¹ De ontwikkeling van Kransgras kan echter veel langer doorgaan in het seizoen. Dit jaar stonden planten half november nog volop te bloeien en zaad te vormen.

Kransgras zou zich in de stad in 2007 aan de Turfsingel gevestigd hebben, binnen de Diepenring (onbevestigde waarneming).^{4 5} Zeker is dat de soort in 2013 niet alleen op deze groeiplaats is aangetroffen maar ook op twee andere locaties, beide in het centrum, in de nabij gelegen W. A. Scholtenstraat en de veel verder weg liggende Kleine der A. Vanaf 2013 is het aantal vestigingsplaatsen en de hoeveelheid planten in de stad Groningen vastgelegd (Figuur 3).

Figuur 3. Toename van het aantal groeiplaatsen van Kransgras en het aantal planten in de stad Groningen van 2013 tot 2017.

In vier jaar tijd is het aantal groeiplaatsen bijna vertienvoudigd en het aantal planten verachtvoudigd (van ca 150 naar ruim 1200 in 2016). Het gemiddeld aantal planten van ca 40 per groeiplaats, is ieder jaar nagenoeg gelijk gebleven. De toename van Kransgras is vooral het gevolg van de kolonisatie van nieuwe gebieden. Het is vrijwel zeker dat zowel de eerste vestiging als een aantal latere veroorzaakt zijn door aanvoer van zaad in ophoogzand. In de stad is gedurende de onderzoeksperiode het wegdek van talloze wegen en straten van soms hele wijken systematisch vernieuwd.² Kransgras vertoont een duidelijke voorkeur voor het centrum van de stad waar de nieuwe vestigingsplaatsen dan ook vooral zijn toegenomen. Inmiddels is de plant ook in sommige buitenwijken 'opgedoken', zoals Vinkhuizen met ca 50 exemplaren in de Amethiststraat, de Schildersbuurt met ca 250 planten in de Rubens- en van Goghstraat en Helpman met ca 30 planten aan de Verlengde Hereweg en de Coendersweg.

Opmerkelijk is dat Kransgras tot nu toe ontbreekt in de Ommelanden. In dicht bij de stad gelegen nieuwbouw-enclaves Meerstad en Gravenburg is, ondanks zandaanvoer van elders, vergeefs gezocht naar de soort. Ook in verder van de stad gelegen dorpen met pas gerealiseerde nieuwbouwwijken, zoals Haren, Zuidhorn, Bedum, Delfzijl en Hoogezand werd de soort niet aangetroffen. Alleen zijn in augustus 2016 in Warffum ruim 200 planten ontdekt in een oude woonwijk, een jaar na vernieuwing van het plaveisel. Daarmee is Warffum de meest noordelijke standplaats van Kransgras in Nederland.^{4 5}

Uit het voorgaande blijkt dat Kransgras ook in de provincie Groningen een 'stadsafhankelijke soort' is, dat wil zeggen een soort die uitsluitend gebonden is aan stenige milieu's in steden, dus in andere biotopen ontbreekt.⁶ Met andere woorden Kransgras is een echte 'straatjongen'.⁶ Doordat de bevolkingsaantallen van vrijwel alle dorpen op het Groningse platteland gelijk zijn gebleven of zelfs zijn afgenomen is verdere verstedelijking hier uitgebleven⁸. De verwachting is dat kolonisatie van dit gebied door Kransgras voorlopig uit zal blijven.

Het voorkomen van Kransgras in Nederland wordt als volgt getypeerd: 'Vrij zeldzaam' en 'Recent op een aantal plaatsen in het urbaan inburgerend/niet-ingeburgerd'.^{1 5} Het laatste lijkt inmiddels voor de stad Groningen zeker niet op te gaan, de kwalificatie 'ingeburgerd' lijkt eerder van toepassing.

Overigens is het opmerkelijk dat de soort niet is opgenomen in vrij recent verschenen bronnen over stadsflora, terwijl dat wel het geval is met Donzige klaproos en Kransmuur, eveneens nieuwkomers en uitgesproken 'stadsafhankelijke soorten'.^{6 7}

Conclusies

- 1 Kransgras is met bijna 30 groeiplaatsen in de stad Groningen een niet meer weg te denken ingeburgerde soort.
- 2 De meeste groeiplaatsen bevinden zich in centrum van de stad. Bovendien staat de soort in drie buitenwijken: Vinkhuizen, de Schildersbuurt en Helpman.
- 3 De plant ontbreekt in woonkernen op het Groninger platteland, met uitzondering van Warffum.
- 4 Waarschijnlijk zal Kransgras de stap naar het Groningse platteland niet of mondjesmaat wagen door het uitblijven van verstedelijking van de bestaande woonkernen.

Bronnen

- 1 R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten: 229.
- 2 G.R. de Vries. 2014. Floristische verrassingen in ophoogmateriaal. Floron Nieuwsbrief Groningen 21: 21-26.
3. G.R. de Vries. 2015. Giersten en Sorgo's in Groningen. Floron Nieuwsbrief Groningen 22: 18-21.
- 4 www.waarneming.nl
- 5 www.verspreidingsatlas.nl/5456
- 6 T. Denters. 2004. Stadsplanten, veldgids voor de stad, ed. 1. Fontaine Uitgevers BV, 's-Graveland.
- 7 Werkgroep Stadsplanten Breda. 2013. Stadsplanten van Breda, ed. 1. Stadsplanten van Breda.
- 8 www.provinciegroningen.nl/servicelinks-provincie-groningen/over-de-provincie/kerngegevens/bevolkingsaantallen/

Bloedzuring *Rumex sanguineus* var. *sanguineus* in Groningen.

Guus de Vries – Groningen guus@fdevries.com

Inleiding

Bloedzuring is een overblijvende plant met tweeslachtige bloemen, die in juni-juli bloeit. De pluimtakken zijn alleen onderaan bebladerd, hoogstens voor een derde deel. Het bloemdek heeft meestal één knobbel, zelden drie. De rechtopstaande stengels en nerven in het blad zijn overwegend groen, alleen paarsrood bij de variëteit *sanguineus* (Figuur 1).

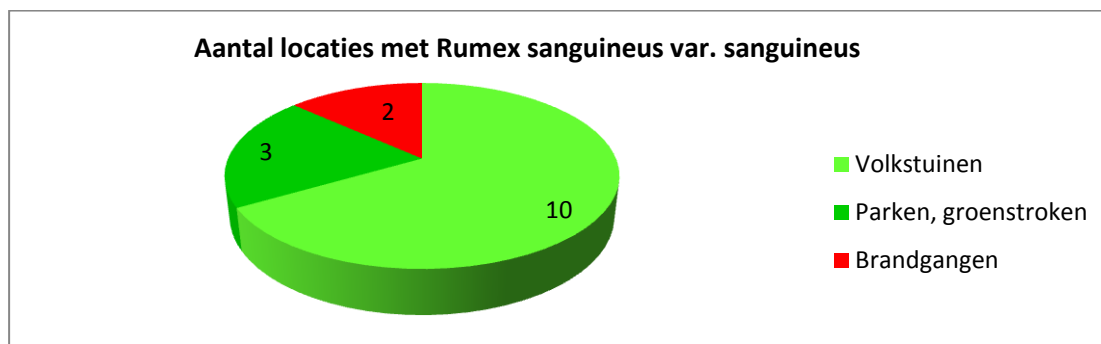
Figuur 1. Bloedzuring in een brandgang achter het Van Brakelplein in de stad Groningen, 26-09-2015.

Behalve dat de variëteit sanguineus af en toe in het wild verschijnt, wordt ze ook vanwege haar voedings- en/of sierwaarde geteeld.⁴ De plant heeft een voorkeur voor vochtige soms vrij natte, matig voedselrijke tot voedselrijke humeuze bodems van leem, klei of zand. Ze staat dan ook langs waterkanten en in loofbossen op plekken die niet direct door de zon worden beschenen of in de halfschaduw.^{1 2 4}

Waar groeit *Rumex sanguineus* var. *sanguineus* in de provincie Groningen?

Resultaten

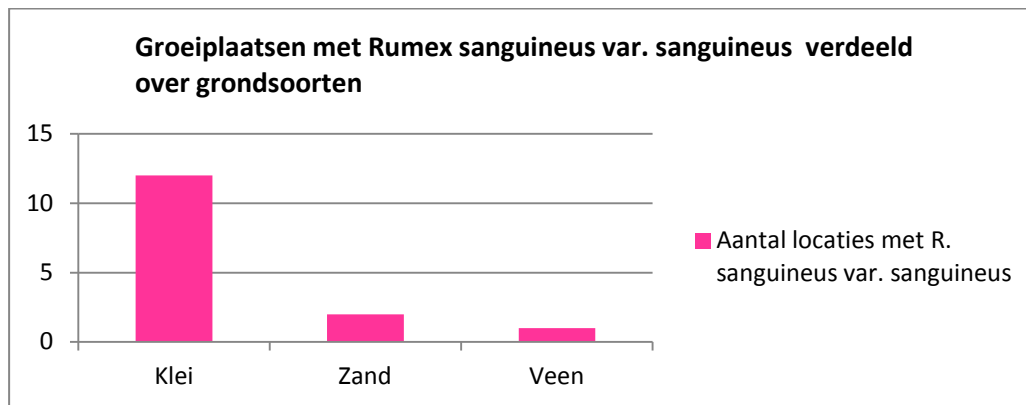
De afgelopen vier jaar is Bloedzuring var. *sanguineus* in de provincie Groningen aangetroffen op vijftien locaties, waarvan zeven in de stad.³ Figuur 2 geeft een overzicht van de groeiplaatsen in de verschillende biotopen.

Figuur 2. Aantal locaties (n=15) in de provincie Groningen met *Rumex sanguineus* var. *sanguineus* van 2013 tot 2017.

De meeste vondsten zijn gedaan in de buurt van of op verruigde braakliggende volkstuinen waar de plant was verwilderd. De groeiplaatsen in brandgangen zijn hiermee vergelijkbaar doordat ze veelal direct grenzen aan achtertuinen van particulieren. Dit was eveneens het geval met een groenstrook langs tuinen van een rij woningen in Kommerzijk, waarin de soort met ruim veertig planten rijkelijk vertegenwoordigd was.

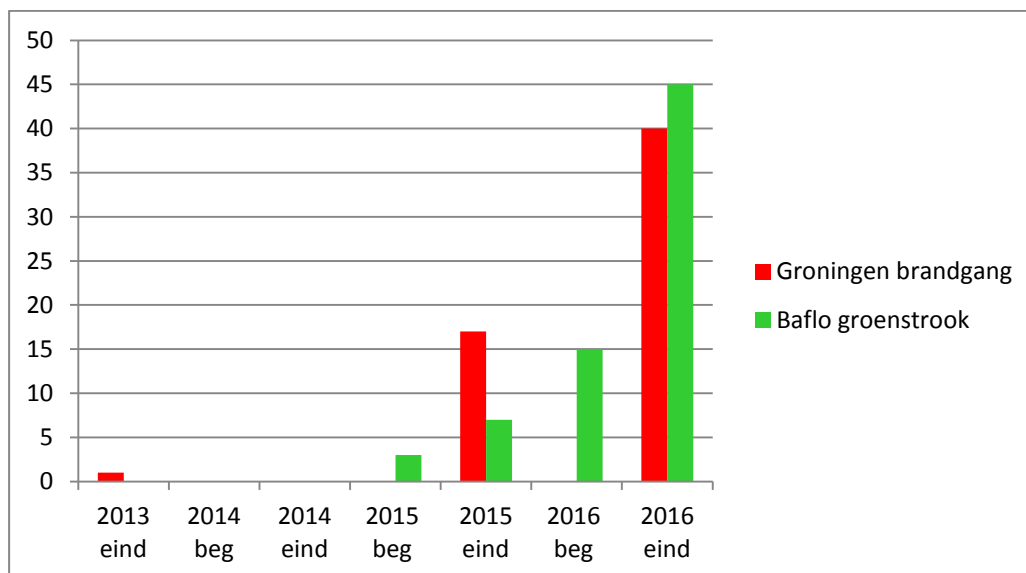
Bloedzuring var. *sanguineus* heeft ten opzichte van andere plantensoorten een vrij grote concurrentiekracht mede door de lange penwortel en dichte bladrozet. Figuur 3 toont de verdeling van de groeiplaatsen over de verschillende grondsoorten.

Figuur 3. Verdeling van de groeiplaatsen van *Rumex sanguineus* var. *sanguineus* (n =15) over de grondsoorten in de provincie Groningen in de periode van 2013 tot 2017.

Geheel in overeenstemming met wat hierover wordt vermeld^{1 2} waren de meeste groeiplaatsen gelegen op kleigrond, een minderheid bevond zich op voedselrijke zandgrond.

Niet alleen kan de plant zich gemakkelijk handhaven op standplaatsen met gunstige groeifactoren, maar ook snel vermeederen als gevolg van een effectieve zaadverspreiding. Illustratief voor dit laatste zijn een brandgang in de Zeeheldenbuurt in de stad Groningen en een verwaarloosde groenstrook in Baflo (Figuur 4).

Figuur 4. Toename van het aantal planten *Rumex sanguineus* var. *sanguineus* op twee locaties in drie jaar tijd in een brandgang en groenstrook.

Stond er oktober 2013 in een brandgang in Groningen één zaailing, twee jaar later waren het er zeventien. Doordat diverse van deze exemplaren rijkelijk vrucht droegen, vond het jaar erop meer dan een verdubbeling plaats. In voornoemde groenstrook in Baflo deed zich iets soortgelijks voor, waar in een jaar tijd (2015) het aantal exemplaren toenam van drie tot zeven. Nog een jaar later, eind 2016, was het aantal planten ruim zes keer hoger dan het jaar ervoor (Figuur 4).

Wat de verspreiding van de variëteit in Nederland in de periode 2013 tot 2017 betreft, spant de provincie Groningen de kroon. Ze wordt op de voet gevolgd door de provincie Zeeland met elf standplaatsen, waarvan de meeste op Walcheren.³ In de provincie Drenthe is de variëteit *sanguineus* één keer waargenomen, in Friesland zes keer: vier maal in tuinen bij states en een buitenplaats, eenmaal in een heemtuin en een keer in een tuin van een voormalig florist.³

Conclusies

De meeste vondsten van *Bloedzuring* var. *sanguineus* in de provincie Groningen zijn gedaan in de buurt van of in braakliggende volkstuinten, tuinen of belendende groenstroken, wat wijst op verwilderde exemplaren of nazaten daarvan.

De variëteit heeft een voorkeur voor natte of vochtige kleigrond, of voor zandgrond met voedingsstoffen verrijkt. Beide zijn ruimschoots aanwezig in deze provincie.

De meeste groeiplaatsen bevonden zich op bodems met klei.

Landelijk gezien heeft de provincie Groningen de meeste kilometerhokken met Bloedzuring var. sanguineus, op de voet gevolgd door Zeeland.

Bronnen

R. van der Meijden. 2005. Heukels' Flora van Nederland, ed. 23. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten: 277.

2 www.verspreidingsatlas.nl/5456

3 www.waarneming.nl

4 E.J. Weeda, R. Westra, Ch. Westra, T. Westra. 1985. Nederlandse Oecologische Flora, deel 1. IVN, VARA en VEVIN. De Lange/Van Leer, Deventer: 149.

Uit: De Groene Middeleeuwen, L. Ijpelaar, 2016, Lecturis

LENTE

“En de vorst verdwijnt en de bloemen
komen tevoorschijn,
en in het groene onderhout en plantendek
begint bloesem voor bloesem de lente.”

Refrein uit Atlanta in Calydon, Algernon C. Swinburne (1837-1909)